

XXXII. OTDK Agrártudományi szekció

**Egy lehetséges
üzemszabályozási modell adaptációja
Hajdúnánás példáján**

Adapting a possible structure based farm regulation model in Hajdúnánás

Készítette: Rátkay András SZIE GTK BSc.
GVAM Agrárközgazdasági szakirány
IV. évf.
Konzulens: Orlovits Zsolt, adjunktus
SZIE GTK KJMI

OTDK Agrártudományi Szekció
Kézirat lezárva: 2014.10.27.

Gödöllő, 2014.

Tartalom

1. BEVEZETÉS.....	1
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	3
2.1. A vizsgált témakör jelentősége	3
2.2. Elméleti háttér, a témakör szakirodalmi megítélése	3
2.2.1. Birtokstruktúra kialakításának filozófiája a mezőgazdaságban.....	3
2.2.2. Üzemi struktúrák áttekintése	6
2.2.3. Az új földörvény előzményei	9
2.2.4. Általános helyzetkép.....	10
2.2.5. A szabályozás Európai Unió közös mezőgazdasági politikájával való összefüggése	10
2.2.6. Birtokpolitikai célok	11
2.2.7. Megszerezhető birtokméretek korlátai	12
2.3. Nemzetközi összehasonlítás	14
2.3.1. Franciaország.....	14
2.3.2. Olaszország.....	16
2.3.3. A két modell összehasonlítása	17
2.4. Hajdúnánás Város bemutatása	18
2.4.1. Mezőgazdaság	18
2.4.2. Munkanélküliség, Demográfia	19
3. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	20
3.1. A konkrét vizsgálat (esettanulmány) indokoltsága, a saját kutatás célkitűzései...	20
3.2. A vizsgálat során alkalmazott módszerek rövid leírása, indokoltsága	21
4. EREDMÉNYEK.....	23
4.1. A vizsgálat alapjának bemutatása	23
4.1.1. Hajdúnánás birtokstruktúrája.....	23

4.1.2.	Gazdasági társaságok és egyéb vállalkozások aránya	23
4.1.3.	Az olasz-francia hibrid szabályozási modell	25
4.1.4.	A hobbitermelő	25
4.1.5.	Közvetlen termelő.....	26
4.1.6.	Professzionális mezőgazdasági termelő	26
4.1.7.	Referencia birtokméret feletti gazdaság	27
4.2.	A vizsgálat egyes lépéseinek bemutatása	28
4.2.1.	Szántóföldi növénytermesztés modell	28
4.2.2.	Gyümölcsstermesztés modell.....	31
4.2.3.	Szabadföldi zöldségtermesztés modell.....	34
4.3.	Területalapú foglalkoztatottság.....	36
4.4.	Az új birtokstruktúra-modell alapja.....	37
4.5.	A vizsgálat eredményeinek bemutatása	40
5.	KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	42
6.	ÖSSZEFOGLALÁS	45
7.	IRODALOMJEGYZÉK	47

1. BEVEZETÉS

Magyarországon a mai napig nem létezik nyugat-európai értelemben vett üzemszabályozás, ami a termelési erőforrásokat egy jogi egységbe, dologösszességbe olvasztaná össze. Ez a felfogás, a termelési erőforrások külön értékesíthetősége/öröklése miatt hosszútávon a birtokstruktúra állandóan újratermelődő rendezetlenségéhez vezethet, melynek keretei között nehezebb a magyar birtokpolitikai célokat megvalósítani. Az agrárüzem, mint közgazdasági kategória erőforrásainak egyben való kezelése hatékonyabban lenne képes visszaszorítani a spekulációs ügyeket adás-vétel, haszonbérletbe adás és öröklés során. Továbbá átláthatóbbá tenné a termelés struktúráját az üzemazonosság elve, miszerint egy mezőgazdasági üzemhez egy vállalkozás rendelhető hozzá.

KAPRONCZAI (2010) felosztása szerint egy mezőgazdasági vállalkozás lehet életképes, eltartóképes vagy versenyképes. Az *életképes* vállalkozás versenyhezvetben állami támogatások nélkül képes a társadalom számára elfogadható, de nem kirívóan magas haszonra szert tenni. Az életképtelen vállalkozások azonban lehetnek *eltartóképesek*, amíg a működése lehetővé teszi tulajdonosa, vagy tulajdonosai megélhetését. *Versenyképesnek* az a vállalkozás tekinthető, amelynél már fontos a fogyasztói igényeknek való folytonos megfelelés, kül- és belpiaci részesedését növelni képes.

A korábbi felosztást is figyelembevéve alakítom ki a saját kategóriáimat az üzemszabályozáson belül. A kutatás területe Hajdúnánás város, ahol a helyi gazdaságok területe, munkaerő-lekötése és profilja (főbb termesztett növények) alapján a saját kutatás keretében kidolgozásra kerül egyfajta üzemszabályozási modell. Ennek segítségével elkülöníthető lesz üzemméretek szerint négy kategória, a hobbitermelő (csak saját maga számára, de bizonyos feltételekkel a helyi piacra is termel), a közvetlen termelő (legalább eltartóképes), a mezőgazdasági termelő (professzionális, életképes), valamint a referenciaméret feletti gazdaság, ami már versenyképes üzemmérettel rendelkezik.

Az új mérekszabályozás mellett fontos, hogy egy gazdaság összes tárgyasult erőforrása egy egységet alkosson, külön-külön csak úgy lehessen elidegeníteni az üzem egy területrészét, vagy termelési eszközét, hogy az a gazdaság fennmaradását ne veszélyeztesse.

A kutatás a francia és az olasz üzemszabályozási modellek alapján készül, melyek komplex rendszerek és álláspontom szerint jól adaptálhatóak magyar viszonyokra, a két modell tehát jó alapot szolgáltathat magyarországi alkalmazásra is. A francia területalapú, és az olasz

munkaerő-lekötés alapú szabályozás párhuzamos használata egymás kiegészítői. A foglalkoztatottság mértéke fontos szempont, ennek figyelembevételével határozhatóak meg a méretek, így jó eséllyel mérsékelhető a vidéki térségek munkanélküliségi rátája.

Az új szabályozással új, fiktív birtokstruktúra alakul ki a választott térségben, ami összehasonlításra kerül az eredeti gazdálkodási szerkezettel. Reményeim szerint a szabályozás hatékonyan növelni fogja az életképes egyéni-családi gazdaságok számát amellet, hogy a nagyüzemi szinten működő vállalkozások jelenléte is meghatározó marad. Ezzel együtt a foglalkoztatás mértéke is emelkedhet.

A pályamunka legfőbb *célkitűzése* tehát egy olyan szabályozási modell kidolgozása, ami települési szinten vizsgálva megkönnyíti a mezőgazdasági üzemek kialakítását és fennmaradását úgy, hogy a vidéki népesség foglalkoztatottsága a lehető legmagasabb szintű legyen.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. A vizsgált témakör jelentősége

A XXI. század fordulóján a volt szocialista országok mezőgazdasága fontos változásokon megy keresztül. Egy teljesen új rendszerre kellett átállnia az ország gazdaságának, úgy, hogy azonnal meg is kellett felelni az Európai Unió feltételrendszerének. A legutóbbi ilyen gyökeres fordulópont 25 éve következett be, amikor a gazdasági-társadalmi átalakulás alapjaiban megváltoztatta a mezőgazdaság tulajdoni-szervezeti viszonyait. Ezen változások óta Magyarország csatlakozott az EU-hoz, ami a támogatások által új alapra helyezte az ország kapcsolatát az ágazattal. Érvényesülnek azok a tendenciák is, miszerint egy erős/versenyképes gazdaságban a mezőgazdaság szerepe a gazdasági teljesítményben és a foglalkoztatottságban egyre kisebb. Ehhez igazodva a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása a '90-es években mért 12,5%-ról mára 4% alá csökkent, míg a foglalkoztatásban betöltött szerepe 17,5%-ról 6%-ra esett vissza. Ezeken kívül megváltozott az ágazat szerkezeti felépítése is. A nagyüzemek és szövetkezetek helyére egyéni és társas vállalkozások léptek. Megjelentek az őstermelők, családi gazdaságok. A mezőgazdasági termeléshez szinte minden országban egy szokás- és hagyományörző értékrendszer társul. A magyar agrárpolitika ezért részesíti előnyben a családi gazdaságokat a nagy tőkeerős vállalkozásokkal szemben. Ám ahhoz, hogy ez a szektor megfelelően tudjon működni, megújulni, fejlődni, a nagy vállalkozásokra ugyanolyan égető szükség van, mint a mikro társaságokra. Ahhoz, hogy a terciér szektor fenntarthatóan és egyenletesen tudjon fejlődni, meg kell találni azt a fajta szabályozási rendszert, mely mindkettő végletnek elég teret ad anélkül, hogy a másik rovására növekedne (HAJÓS, 2005).

2.2. Elméleti háttér, a témakör szakirodalmi megítélése

2.2.1. Birtokstruktúra kialakításának filozófiája a mezőgazdaságban

Az üzemszabályozási szemléletmódot meghatározó alapelveket két csoportba sorolhatjuk: üzemszervezési és szabályozási elvekre.

- a) A szervezési-működtetési alapelvek SZÜCS (2003) és NÁBRÁDI (2007) felosztása szerint a következők:
 1. diverzifikált termelési szerkezet kialakítása,
 2. a termelés helyhez kötöttsége,

3. hatékony üzemméret és -struktúra kialakítása,
4. tervezési szemléletmód alkalmazása.

b) A üzemszabályozási alapelvek ORLOVITS – KOVÁCS (2014b) szerint a következők:

1. dologösszességi feltétel,
2. forgalmi egység feltétel,
3. üzemalapítóra vonatkozó személyi feltételek.

A mezőgazdasági termelés sajátossága, hogy az emberrel együtt egy élő egységet alkot, és ennél fogva sokkal nagyobb odafigyeléssel kell kezelni, mint más iparágakat. A mezőgazdasági termelés legfontosabb „szereplői” a munkaerő, a talaj, valamint az állatok melyek speciális bánásmódot igényelnek. Egytől-egyig kizsarolhatóak, termékenyséjük, teljesítő-képességük az idő folyamán romlani képes. A haszonállatokkal és a munkaerővel ellentétben a talaj nagy kihasználtság ellenére is képes kiszolgálni az igényeket az idők végezetéig, amennyiben a fizikai és kémiai összetétele tudatosan és nagy szakértelemmel kerül kezelésre. Ezen okoknál fogva gazdaságilag okszerűbb, ha az üzem nem egyetlen terményt/jószágot, vagy azok szűk csoportját termeli, hanem ezeket felváltva, illetve egymással párhuzamosan végzi, azaz *diverzifikált termelési szerkezetet* alakít ki. Ehhez járulnak hozzá az üzemi erőforrások feldolgozására, illetve szolgáltatások nyújtására (például agroturizmus) irányuló *üzemi kiegészítő tevékenységek* is.

A mezőgazdasági üzem következő fontos tulajdonsága a *helyhez kötöttség*, egy üzemet nem lehet egyszerűen átköltöztetni egyik helyről a másikra. Ennek oka elsődlegesen szintén a termőföldben keresendő. Minden földrajzi területen más és más összetétellel és adottságokkal találkozhatunk, erre pedig a növények és az állatok is többféleképpen reagálnak. A gazdálkodás sikeressége az adott erőforrások optimális kihasználási szintjében áll.

Az üzem méretének megválasztása szintén kardinális kérdés, feltéve, hogy harmonikus, azaz nem káros, illetve nem elhanyagolható mértékű termelésről beszélünk. Ha egy ország mezőgazdasági üzeleinek egészét mikrogazdaságok alkotják, az ugyanolyan káros lehet, mintha az egész terület 5-10 nagyüzemből áll. Természetesen egy jól működő agrárgazdasághoz mindkét végpont jelenlétére egyaránt szükség van, akármelyik üzemméret 100%-os jelenléte fenntarthatatlan lenne gazdasági és szociális szempontból is. Abban a szakemberek is egyetértenek, hogy *mindenféle üzemméretnek jelen kell lennie egy gazdaságban*. Nagyobb városok és piacok közelében kialakulnak bizonyos sűrűsödések, de ezek sem nőhetnek a végtelékig, csak ameddig a természeti erőforrások engedik. Továbbá a

mezőgazdaságban megfigyelhetők, hogy bizonyos gazdasági előnyöket nyújtó pontok közelében egy bizonyos termék termelése/termesztése nagyobb prioritást kap. Így az ezeket előállító üzemek nagyobb számban fordulnak elő ezeken a helyeken, mint másutt. A mezőgazdaság akkor a legegészségesebb szerkezetű, amikor a különböző méretek és üzemformák egymást kiegészítve, ugyanakkor egymással versenyben állva léteznek. Nem szabad egyikre sem úgy tekinteni, mint „abszolút jóra” (SZÜCS, 2003).

Az üzemi kereteken belül mért hatékonyság nem minden esetben esik egybe a nemzetgazdasági szinten mért hatékonysággal, hiszen nem elhanyagolható jelenség a mezőgazdasági termelés szociális hatása sem. Minél nagyobb területen működik egy üzem, a munkamegosztás annál kiszámíthatóbbá válik, és a gépek kihasználtsága is folyamatosan javul. Ennek eredményeképpen a termelést kevesebb ember kisebb költséggel tudja végezni, ami üzemi szinten és gazdaságilag kifizetődő, ám szociális szempontból kérdéseket vet fel. Az agrárgazdaságban meg kell találni azt az érzékeny egyensúlyi pontot, amikor a fejlődés és a termelés fenntartható, kifizetődő, ám a hagyományosan ezzel foglalkozó tradicionális gazdákat nem folyttja meg a birtokstruktúra összetétele. Azaz megfelelő számú kis- és mikrogazdaságnak kell léteznie ahhoz, hogy a vidéki népesség igen nagy munkaerejét le tudja kötni. Nem szabad azonban megfeledezni arról sem, hogy vannak olyan ágazatok, melyeknek működése kis méretben is igen jövedelmező lehet (zöldségtermesztés, bizonyos állatfajok). A birtokpolitika ezt az egyensúlyt hivatott létrehozni, illetve fenntartani, ami persze némely esetekben áldozatokkal járhat.

Egy mezőgazdasági üzem vezetőjének sok mindenhez kell értenie, hogy megfelelően működtethesse vállalkozását. A vállalkozás következő lépéseinek, fejlesztéseinek kiválasztásában több tényezőt kell figyelembe venni, több dimenzióban kell gondolkodni. A múlt tendenciáiból kell kialakítani a jövő stratégiáját, a számokban meg kell látni a változást, hiszen legeredményesebben az tud alkalmazkodni a piaci versenyhez, aki a leghatékonyabban képes alkalmazkodni annak változásaihoz. Ezt a tudatos emberi viselkedést tudományos terminológiával *üzemi tervezésnek* nevezzük (NÁBRÁDI, 2007).

A mezőgazdasági üzemek szabályozásához kapcsolódó 3 további sajátossága: a *dologösszességi feltétel*, a *forgalmi egység feltétel*, és az *üzemalapítóra vonatkozó személyi feltételek*.

Nyugati értelemben vett agrárüzem, mint dologösszesség azt feltételezi, hogy az üzembe felvett földek és termelési eszközök már csak együttesen, így korlátozottan lesznek

forgalomképesek. Az üzemhez tulajdonként hozzátartozó földeket ezért külön is *nyilvántartásba veszik, mint korlátozottan forgalomképes ingatlanokat*. Az üzemhez tartozó egyes kiemelt vagyontárgyak így már külön-külön nem értékesíthetők és nem örökölhetők. Haszonbérbe adható, illetve eladható azonban az agrárüzem egésze. Tehát az üzem *egy forgalmi egységként* értelmezhető. A különböző szabályozások (például az olasz vagy a dán üzemszabályozás) személyi feltételeket (szakképezettség, vezetői gyakorlat) is szabnak egy üzem alapításához. Erre azért van szükség, hogy a nagyobb, professzionális méretű üzemterületeken már csak hozzáértő személyek gazdálkodhassanak (ORLOVITS, KOVÁCS 2014).

2.2.2. Üzemi struktúrák áttekintése

Üzemméret-kategóriák kialakításának többféle módszere ismeretes. Ahhoz azonban, hogy a diverzifikált termelési szerkezettel rendelkező üzemek méretét, kapacitását össze lehessen egymással hasonlítani, először az üzemméret-egység meghatározására van szükség. Ez utóbbiak két típusát különítjük el:

1. a statisztikai szemléletmódú, nemzetközi összehasonlítás igényével készített módszereket, mint amilyen az EUME, az SFH vagy ÉME rendszer; illetőleg
2. nemzeti sajátosságokon alapuló üzemméretegység-struktúrákat (mint például a francia SMI-rendszer, vagy az olasz munkaerőlekötési rendszer).

Az Európai Unióban több statisztikai szemléletű üzemméret-kategória alakult ki. HARANGI-RÁKOS (2013) szerint ezek közül a legkiemelkedőbb fontossággal bírók az ÉME (Éves Munkaerő Egység), az STÉ (Standart Termelési Érték) és az EUME (Európai Méret Egység). Ezen statisztikai mutatók az egyes országok gazdálkodásának összehasonlítását hivatottak elősegíteni.

A társas vállalkozásokban a foglalkoztatottak többnyire napi 8 órában végzik tevékenységüket, ellentétben az egyéni gazdaságokkal, ahol napi néhány órában végeznek mezőgazdasági munkát. A két gazdálkodási típus összehasonlítására jött létre az ÉME, ami a néhány órás munkavégzés teljes (évi 1800 óra, 8 órás munkanappal számolva 225 munkanap) munkaidőre átszámítását teszi lehetővé.

A standard termelési érték (STÉ) az üzem termelő kibocsátását fejezi ki a következő összefüggés alapján:

STÉ = Termelési érték – közvetlen támogatások.

Az így kiszámolt értéket egy, az EU által meghatározott kategóriába sorolják. Például 23.377 EUR STÉ 14-es felosztású (STÉ alapján 14 különböző méretet határoz meg) EU méretkategória szerint 5-ös méretosztály (15 000 – 25 000 euro között). Az ilyen módon kategorizált gazdaságokat tagállami szinten tudják összehasonlítani.

Az EUME mint európai mértékegység 1200 euro standard fedezeti hozzájárulásnak (SFH) felel meg. Az SFH számolási tematikája hasonló az STÉ-hez:

SFH = Termelési érték – közvetlen változó költség.

Fontos azonban megjegyezni, hogy az STÉ-vel ellentétben az SFH az ágazatok jövedelemtermelő képességét fejezi ki. Az EUME minden esetben az SFH értékből számolandó ki. Például 13.424 euró SFH = 11,18 EUME, 10-es felosztású (EUME alapján 10 különböző méretet határoz meg) EU méretkategória szerint 5-ös méretosztály (8-12 EUME között).

Ezekén kívül léteznek *nemzeti sajátosságokon alapuló struktúrák* is, melyek nem a nemzetközi összehasonlítás igényével készülnek, hanem abból a célból, hogy *képesek legyenek a lehető leghatékonyabban szabályozni egy ország agrárgazdaságát*. Azért is indokolt ilyen rendszerek kidolgozása, mert erre alapozva egy stabil nemzeti üzemszabályozási struktúra működtethető anélkül, hogy egy külső szervezet (pl. az EUROSTAT vagy az EU valamely döntéshozó szerve) esetleg azt módosítaná vagy átalakítaná. Ilyenek minősül például az olasz munka-egyenérték alapú, vagy a francia üzemkapacitás-alapú SMI (*Surface Minimale d'Installation*) szerinti szabályozás. A pályamunka további részeiben ez utóbbiak lényegét részletesen kifejtem.

A különböző méretegységek felhasználása alapján KOVÁCS TERÉZ az ÁMÖ-2000 szerinti két gazdaságcsoporthoz (gazdasági szervezetek, egyéni gazdaságok) a termelés nagysága alapján további csoportosításokat végzett. Négy további típust alakított ki. A *nagygazdaságokat*, amelyek 150 hektár feletti területeket művelnek, és főleg foglalkoztatottakkal dolgoztatnak. A tulajdonosok általában menedzseri feladatokat látnak el. A *családi gazdaságokat* szélesebben értelmezi, ide sorolja a minimum 5 hektár feletti földel rendelkező családi üzemeket, őstermelőket és a 150 hektár alatti területen gazdálkodó gazdasági társaságokat. Az így értelmezett családi gazdálkodók rendelkeznek a termeléshez szükséges géppark egy részével, és a családi munkaerőre is támaszkodnak. Az ilyen gazdaságok vezetője döntő részben fizikai

munkát végez, időnként foglalkoztat külső munkaerőt. A *megélhetést segítő gazdaságok* 5 hektár alatti területen gazdálkodnak. Az ekkora területen dolgozó gazdálkodóknak nincs a szó igazi értelmében vett gazdasága, mert abban nincs megfelelő mértékű jövedelem és munkaidő-lekötés. A KOVÁCS által kialakított négy különböző kategóriában a negyedik nem közvetlenül a hasznosított földterület nagyságához kötődik. A *szociális gazdaság* kategória magába foglalja a hátrányos helyzetben lévő, szociálisan rászoruló lakosság kisegítő foglalkoztatását. A rendszerváltás után két program is indult, melyek a rászorulóknak saját szükségletére történő élelmiszer-előállítását támogatta. A „szociális földprogram” és a „termelői közösségek támogatása”. Ezt a gazdálkodó csoportot tévedés lenne összemosni a megélhetést segítő gazdaságokkal, tekintve, hogy a megélhetést segítő gazdaságokban az emberek saját helyzetüket önként, állami támogatás nélkül próbálják meg elfogadható szintre emelni (KOVÁCS, 2006).

1. táblázat: A gazdaságok termelési szerkezete üzemméretcsoportok szerint

ÜZEMTÍPUS	50 HA ALATT		50-500 KÖZÖTT		500 HA FELETT	
	Száma	Aránya (%)	Száma	Aránya (%)	Száma	Aránya (%)
Szántóföldi növénytermesztők	120 418	21,4	9 333	74,2	796	62,8
Szabadföldi zöldségtermesztők	8 159	1,4	144	1,1	13	1
Zöldség-hajtató gazdaságok	6 696	1,2	12	0,1	-	-
Gyümölcs-termesztők	49 979	8,9	244	1,9	6	0,5
Szőlőtermesztők	35 692	6,3	98	0,8	-	-
Hús-marha- és juhtartók	26 512	4,7	1 423	11,3	92	7,3
Tejtermelő tehenészetek	6 601	1,2	566	4,5	166	13,1
Sertéstartók	36 686	6,5	81	0,6	15	1,2
Baromfitartók	113 328	20,1	92	0,7	12	0,9
Vegyes gazdaságok	138 995	24,7	5 80	4,6	166	13,1
Nem besorolható gazdaságok	19 883	3,5	12	0,1	1	0,1
Összesen	562 949	100	12 585	100	1 267	100

Forrás: KAPRONCZAI (2014)

A KURUCZ (2012) által kidolgozott üzemszabályozási koncepcióban leegyszerűsített módon az egy üzemhez tartozó termőterületek nagysága alapján képez csoportokat, melyekhez *hozzárendeli az üzem megfelelő szervezeti formáját* is. Eszerint az őstermelők maximum 50 hektáros területen gazdálkodnak. A családi gazdaságok 50 és 500 hektár közötti birtokokkal jelenhetnének meg a birtokstruktúrában, de ezeken felül az 500 hektár feletti társas vagy egyéni vállalkozásoknak is hely maradhatna. A szelosztás gyakorlati alkalmazását az 1. táblázat szemlélteti, mely ez alapján mutatja be a magyar gazdaságok termelési szerkezetét.

2.2.3. Az új földörvény előzményei

Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozása előtt egy évtizeddel, 1994. július 27-én lépett hatályba a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény, melynek legfontosabb célkitűzése, hogy a magántulajdon váljon meghatározóvá a birtokrendszerben. A rendszerváltás folyamatában a földhasználati, földtulajdoni viszonyok átalakításával kívánták a gazdaságok megerősítését véghezvinni, oly módon, hogy azok képesek legyenek bekapcsolódni a piacgazdasági környezetbe. A termőföldek tulajdonreformját a termelőszövetkezeti földek részarány-tulajdonosainak való kiosztása és kárpótlás, azaz együttesen, a termőföld-privatizáció révén vitték véghez (bár ezek a folyamatok máig nem fejeződtek be véglegesen). A kárpótlás intézménye azért sem érte el a kívánt hatást, mert okai inkább politikai, mintsem gazdasági eredetűek voltak. Így alakult ki a ma is ismeretes elaprózódott tulajdoni struktúra, ami jelentős ágazati versenyhátrányt jelent más országokkal szemben (KURUCZ, 2012).

Az 1994. évi. LV. törvény a magántulajdon megerősítése érdekében a külföldi jogi és magánszemélyeket kizárta a termőföldszerzési lehetőségéből. A magyar jogi személyek sem szerezhettek termőföldet, elkerülve ezzel azt, hogy azoknak esetlegesen külföldi tulajdonosai így jussanak magyar földhöz, és hogy a ténylegesen magyar állampolgárok által tulajdonolt gazdasági társaságok tőkeerejüket felhasználva monopolizálásra irányuló törekvéseiket akadályozzák. Azt az intézkedést, mellyel átmenetileg megtiltották, hogy külföldi magánszemély Magyarországon termőföldet vásároljon, földmoratóriumnak nevezzük (VM, 2013)

Magyarország Európai Unió tagságából származó kötelezettség, hogy 2014. április 31-ig tarthatta fent a földmoratóriumot. Jelenleg már szabadon, de messze nem kötöttségektől mentesen elérhetővé kell tenni a külföldi állampolgárok számára a magyar termőföld szerzésének lehetőségét. A határidő közeledtével egyre kiemeltebb szerepet kapott a földhasználati és földtulajdoni viszonyok újragondolása és újraszabályozása (KURUCZ, 2012).

A földmoratórium lejártát követően ne legyenek kiszolgáltatva a jó minőségű földdel rendelkező területek a tőkeerős külföldi befektetőknek. Ez utóbbi azért is fontos, mert Magyarországon erős hagyománya van a mezőgazdaságnak, és nagy szerepet játszik a vidéki foglalkoztatásban. Ha túlsúlyba kerülnek a hatalmas területeket művelő óriásvállalkozások, az szociológiai problémákhoz vezethet. A földmoratórium lejáráig olyan birtokpolitika megalkotása szükséges, amely kellő mértékben képes kezelni az új kihívásokat (KAPRONCZAI, 2010).

2.2.4. Általános helyzetkép

A magyar birtokszerkezet koncentrált, ugyanakkor duális jellegű a földhasználati struktúra szempontjából. A mezőgazdaságot egyfelől a megélhetési mezőgazdasági üzemek, kis- és középbirtokosok alkotják, másrészt a földterületek nagyobb százalékát a kisebb számban jelenlévő tőkeerős nagyvállalkozások (jellemzően részvénytársasági, vagy korlátolt felelősségű társasági jogi formában működők) birtokolják (VARGA, 2014).

A birtokstruktúra koncentráltságát az adja, hogy a nagyüzemek, melyek kisebb számban vannak jelen, birtokolják a földterületek nagy részét. Ezzel együtt nem lehet eltekinteni a kis- és középbirtokosok jelenlétének fontosságáról, mert hiába csak a földterületek kis részével rendelkeznek az ország területén, számuk kiugróan magas. Így következtetni lehet arra, hogy ez az ágazaton belül egy kiemelten fontos szegmens (KURUCZ, 2012).

Ez az aszimmetrikus helyzet különös szabályozást igényel. Biztosítani kell a bérlők beruházási és piaci biztonságát, de ellensúlyozni szükséges a nagy haszonbérlő társaságok erőfölényét a nagyszámú kisbirtokossal szemben. Azonban az új szabályozás kialakítása közben a jogalkotónak sok egyéb szempontot is figyelembe kell vennie. A nemzeti stratégiai szempontoknak ugyanúgy érvényesülniük kell, mint a mikro- és makroszintű versenyképességi, a természet- és környezetvédelmi, valamint a szociális prioritásoknak. Továbbá a föld forgalmát azért is kiemelt fontosságú cél korlátozni, mert ez egy korlátozottan rendelkezésre álló erőforrás, és így fontos a hosszú távú nemzetgazdasági szerepe (VM, 2013).

2.2.5. A szabályozás Európai Unió közös mezőgazdasági politikájával való összefüggése

Az új földtörvény, hogy hosszú távú gazdasági céljainkat (azaz a mezőgazdaság társadalmi és gazdasági szerepének megerősítését) a kívánt szinten legyen képes szabályozni, kizárólag csak földművesek számára teszi lehetővé a földterületek vásárlását és haszonbérletét. Direkt módon szabályozza a termőföldszerzést mennyiségi korlátozásokkal, és a helyi gazdák előnyeit olyan módon erősíti, hogy új elővásárlási jogokat állapít meg számukra. A kizárólag spekulációs, illetve befektetési célú földszerzést minden esetben kizárja, mivel termelő tevékenység hiányában a jogosultság megadásának nincs ésszerű indoka. Azzal, hogy a magyar állampolgárok földszerzési jogait ilyen módon korlátozza, egyidőben a tagállami állampolgárok földszerzési jogait is erősen nehezíti. Ez így azonban nem ütközik az uniós

jogba, tekintve hogy az csak azt tiltja, hogy állampolgárság szerint tegyenek különbséget a helyben élők között. Így, hiába könnyebb egy Magyarországon született földművesnek teljesítenie az új korlátozásokat, az nem hozza hátrányosabb helyzetbe a tagállami állampolgárokat a magyarral szemben (KURUCZ, 2012).

A földtörvény 2012-ben megjelent koncepciója szerint az új szabályozásnak figyelemmel kell lennie az Európai Unióval szemben vállalt kötelezettségekre, amelyek a csatlakozásunk feltételei voltak.

- A földmoratórium lejárata miatt az új szabályozással tagállami állampolgár nem hozható kedvezőtlenebb helyzetbe, mint amilyenben a csatlakozási szerződés aláírásakor volt.
- Csak olyan földszerzési korlátozásokat tarthat fent, melyek nemzeti elbánást biztosítanak az Európai Gazdasági Térség földműveseinek.
- Összhangban van a letelepedés és a tőkeáramlás szabadságára alkotott közösségi joggal.
- A gazdasági tevékenység birtokpolitikai megítélésére épül a földművesek közötti különbségtétel.
- Szolgálja a nemzeti birtokpolitikai célokat.
- Objektív feltételeken alapuló, áttekinthető és nyilvános legyen.

2.2.6. Birtokpolitikai célok

KAPRONCZAI (2014) szerint az agrárpolitika fő célkitűzése a családi alapokon fekvő kis- és középgazdaságok segítése. Ez felveti a *birtokrendezés* szükségességét is. Ezt alátámasztandó KURUCZ (2012) szerint az új törvény előtérbe helyezi a családi gazdaságokat több intézkedéssel. A birtokmaximumok megállapításával és az elővásárlási jogok sorrendjével mindenekelőtt a helyi földhasználókat juttatja előnyökhöz, ezzel megakadályozva, hogy a kialakult helyi közösségekben működő gazdaságokat a nagyvállalkozások ellehetetlenítsék, vagy hátrányos helyzetbe hozzák. A törvény elsősorban az önfoglalkoztatáson, és a családon belül folytatott munkavégzésen alapuló agrártermelést szolgáló földterületszerzéseket részesíti előnyben.

A szerzési birtokmaximumok a verseny szabadságát hivatottak elősegíteni a földpiacon. A monopóliumok kialakulásának megelőzésére, és a nagybirtokok közösségromboló hatásának elkerülésére is nagy hatással van a földszerzés maximális mértéke. Azonban ezeket a mértékeket kellő odafigyeléssel kell megállapítani, nem lehet független a földszerző

tevékenységi körétől, azaz a művelési ágtól, és a megszerzendő földterület földrajzi elhelyezkedésétől sem. (KURUCZ, 2012)

A nagyobb birtokok gazdasági súlyát és számát is csökkenteni hivatott úgy, hogy a középbirtokosokat tenné meg a mezőgazdasági szektor fő húzóerejének, de a nagybirtokok felszámolására való törekvés nem célja az új szabályozásnak. A birtokrendszer újrarendezésének célja, hogy így több munkahely teremtsődik, mint nagyüzemi dominancia esetében. Ellenben a kisebb üzemek kevésbé gazdaságosan működnek, emiatt van szükség a kívánatos egyensúlyi állapot elérésére. A nagybirtokok továbbra is fontos termelői lesznek a magyar mezőgazdaságnak, amennyiben egységes és nagymennyiségű áru előállításáról van szó, azonban a vidéken élő népesség életszínvonalának fenntartása érdekében a kisbirtokok önellátó szempontból nélkülözhetetlenek (VM, 2013).

2.2.7. Megszerezhető birtokméretek korlátai

2.2.7.1. Termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény

A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (Tft.) szabályai szerint belföldi magánszemély termőföld tulajdonjogát maximum 300 hektár vagy 6000 aranykorona mértékben szerezhette meg. A vagylagos szabály úgy értelmezendő, hogy amennyiben a birtokolt 300 hektár terület nem éri el (szántó esetében) a 6000 aranykorona értéket, azaz a hektáronként átlagosan 20 aranykoronát (AK), akkor a tulajdonos nagyobb területet is birtokolhat, egészen addig, míg el nem éri a törvényben szabályozott 6000 aranykoronás abszolút határt. A törvény e szabályozásának oka az volt, hogy a rosszabb minőségű területeken a gazdák ne kerüljenek versenyhátrányba, hiszen ha két ugyanakkora, azonban eltérő minőségi mutatókkal rendelkező területet összehasonlítunk, akkor a jobb minőségű terület tulajdonosa, pusztán földrajzi helyzetből adódóan versenyelőnyre tesz szert. Abszolút korlátként a törvény szabályozza még, hogy belföldi magánszemély semmiféle jogcímen nem szerezheti meg további termőföld tulajdonjogát, ha azzal az ő és közeli hozzátartozójának birtokmérete összesen meghaladná az adott településhez tartozó összes termőföldterület egy negyedét vagy az 1000 hektárt (ORLOVITS, KOVÁCS, 2014a).

A tulajdonszerzéskor egyes szerzési módokat bele kell számítani a 300 hektáros vagy 6000 aranykoronás korlátba, míg bizonyos eseteket figyelmen kívül kell hagyni. Azok a jogcímek, melyek beleszámítanak: az adásvétel, az ajándékozás, a végrendeleti öröklés és a csere. Nem

számít viszont bele az elbirtoklás, a ráépítés és a törvényes öröklés (ORLOVITS, KOVÁCS, 2014a).

2.2.7.2. 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról

Az új földforgalmi törvény (Fftv.) 16. § (1) bekezdése szerint a földműves a föld tulajdonjogát maximum 300 hektár mértékig szerezheti meg, ez a *földszerzési maximum*. A részarány-tulajdon megszerzése esetében az első bekezdésben foglalt földszerzési maximumot azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a haszonélvezetben és már a szerző fél tulajdonában álló földterület hektárban kifejezett értékének húszszorosa, de együttesen legfeljebb 6000 AK lehet a földszerzési maximum (2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról, 2013).

A fenti törvényrészletből látszik tehát, hogy az Fftv. előírásai szerint a földszerzési maximum szintén 300 hektárban került meghatározásra, melybe a tulajdonolt földdel azonos helyrajzi számon nyilvántartott művelés alól kivett alrészlet területét is bele kell számítani. A 16.§ (4) bekezdésben látható, hogy az új földtörvény egy kivételes esetet leszámítva elhagyja a 6000 AK értékben megszerezhető maximum lehetőségét. Az aranykorona-érték figyelembe vételére már csak akkor van mód, ha a szerző fél *részarány-tulajdont* szerez, vagy részarány-tulajdon birtokosa és úgy kíván újabb földterületet vásárolni (ORLOVITS, KOVÁCS, 2014a).

Az Fftv. 17. §-a szerint a 300 hektáros földszerzési maximum csak a következő négy eset valamelyike fennálltakor léphető túl. Amennyiben a 2014. május 1-jén meglévő

- a) föld kisajátítása folytán kapott kártalanítás összegéből földet vásárol,
- b) földön fennálló közös tulajdon megszüntetése során tulajdonostárs korábbi tulajdoni hányadának megfelelő mértékű földterülethez jut, illetve
- c) földön fennálló házassági vagyoni közösség megszüntetésével a volt házastársak tulajdonába kerülő föld területnagyságával.
- d) földterületét elcserélve szerez nagyobb földtulajdont.

Az Fftv. szabályai szerint földműves, valamint mezőgazdasági termelőszervezet a föld területét a már tulajdonában és használatában lévő föld területnagyságának beszámításával legfeljebb 1200 hektár mértékig szerezheti meg, ez a *birtokmaximum*. Az állattartó telep üzemeltetője, a szántóföldi és kertészeti növényfajok vetőmagjának előállítója esetében – a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló törvényben a meghatározottak szerint

– a birtokmaximum mértéke 1800 hektár területnagyság, ami a kedvezményes birtokmaximum (2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról, 2013).

A törvény rendelkezéséből tehát látható, hogy a földszerzési maximum és a birtokmaximum fogalma külön kezelendő. Míg a földszerzési maximum fogalma a saját tulajdonban lévő földterületet hivatott deklarálni (300 hektár), addig a birtokmaximum az egy személy, vagy mezőgazdasági termelőszervezet által művelt összes földterületet foglalja magába (1200 vagy 1800 hektár). Amennyiben a termelőszervezet vagy magánszemély nem tart fenn állattartó telepet, vagy nem állít elő vetőmagot, akkor a birtokmaximum 1200 hektár, ellenkező esetben 1800 hektár a kedvezményes birtokmaximum. A kedvezményes birtokmaximum kialakításának különböző okai voltak, az állattartó telepek esetén annak fenntarthatósága érdekében lép be a kedvezményezetttség (takarmány-előállítás, szerveztrágya felhasználása). A vetőmagtermesztésnél a kötelező védőtávolságok megtarthatósága miatt van szükség a kedvezményes szabályozásra, hogy ezzel is biztosítható legyen az egységes és jó minőségű vetőmag-előállítás (ORLOVITS, KOVÁCS, 2014a).

2.3. Nemzetközi összehasonlítás

Az uniós agrárszabályozás középpontjában az *agrárüzem* áll, ezt tekinti a mezőgazdasági piacsabályozás és forgalom tárgyának. Az 1307/2013/EU rendelet szerint a mezőgazdasági üzem adott termelő által ugyanazon tagállam területén működtetett termelőegységek összessége. Tehát egy gazdálkodó magánszemély egy regisztrációs számon bejelentett összes, a termeléshez használt erőforrása egy üzemnek minősül, függetlenül attól, hogy a területek (földek) milyen fizikai kapcsolatban állnak egymással (akár több, egymástól független tömbben is állhatnak) (ORLOVITS, NAGYNÉ, 2014). Az egyes tagországok azonban jogosultak *ennél szigorúbb, kiegészítő előírásokat és paramétereket is hozzákapcsolni* saját üzemfogalmukhoz.

2.3.1. Franciaország

Franciaországban az összetett üzemméret-szabályozás célja, hogy a termelés jellegét is figyelembe véve életképes üzemegységeket alakítsanak ki. Az üzemméret meghatározásuk alapegysége az SMI (*Surface Minimale d'Installation*), melynek országos kiindulási értéke 25 hektár. Azért nevezik kiindulási értéknek, mert a szabályozás *megyéenként ettől eltérhet* pozitív és negatív irányba egyaránt. Fontos tudni, hogy Franciaországban az üzemméret felső

határa nem került számszerűsítésre, tájegységenként és az üzem tevékenységi szerkezetétől függően változik, hogy mit tekintenek felső határnak.

Eur-et-Loir megyében például a megyei SMI 33 hektár, ebből számolandó ki az ún. *professzionális üzemméret*, mely a megyei SMI 1/2-ed része. Ezt az értéket továbbosztják az *egyenértékűségi együtthatóval*, mely a különböző termelékenyséű, hozamú területeket egy nevezőre hivatott hozni. Minden termelési ágnak külön együtthatója van (pl.: üvegházi kertészeti termesztés: 125, bogyósgyümölcs ültetvény: 5). Így például a 3 hektáron működő bogyósgyümölcs ültetvényt üzemi szinten azonos méretűnek tekintik egy 15 hektárnyi szántóterülettel rendelkező üzemmel. A *referencia üzemméret* Eur-et-Loir megyében 113 hektár, ami azt jelenti, hogy ha valaki ennél több földet szeretne használatba venni, annak komoly hatósági vizsgálatokon kell átesnie. Ez aküszöbérték nem az üzemi birtokméret tényleges maximumát jelenti, mert a francia jog nem ismeri ezt a fogalmat. A helyben kialakult referencia üzemméretek csupán jó kiindulási alapot adnak a hatóságoknak arra, hogy *egy üzem területének további növekedése nem veszélyezteti-e a kisebbek üzem bővítési esélyeit*. Franciaországban a föld használata, és nem a tulajdonszerzése kötött hatósági engedélyhez. Emiatt fordulhat elő az is, hogy egy gazdálkodó a saját tulajdonában lévő összes területet sem művelheti egymaga, amennyiben ezzel veszélyeztetné a többiek bővülési kilátásait (ORLOVITS, NAGYNÉ, 2014).

A megyei SMI-hez viszonyított gazdálkodási méretarány adja meg az üzemek kategóriákba sorolásának alapját. Az SMI 1/10 nagyságát el nem érő gazdaságok csak saját családjuk szükségletére termelnek, ezek a hobbitermelők (*amateur*). Az 1/10 és 1/2 SMI üzemnagyság között a saját szükségletek mellett már piacra is termelhetnek, emellett azonban esetükben átalányadó- és járulékfizetési kötelezettség áll fenn. A legfeljebb 1/5 SMI méretű területen a nyugdíjasok gazdálkodhatnak, akik már agrárüzemüket átadták egy fiatalabb gazdálkodónak. Ekkora területet minden földműves fenntarthat magának saját üzeméből még akkor is, ha például jelzálogjogon alapuló követelés miatt a hitelt nyújtó pénzügyi intézmény végrehajtást indított ellene. 1/2 SMI méret felett mezőgazdasági termelőről beszél a francia jog (*agriculteur*). Ennél az üzemméretnél a létrehozás *működési engedélyhez* kötött, és az életképességét *üzleti tervvel* is igazolni kell. Az így létrehozott üzem csak egy bizonyos földrajzi térségen belül növelheti üzemméretét. A bővítés további korlátai a referenciaérték és a bővítési küszöbérték. Ezeknek nagysága megyénként különböző. Az a gazdaság, mely új bővítéssel eléri vagy meghaladja a bővítési küszöbértéket (*seuil d'autorisation*), már csak külön hatósági engedéllyel növelheti üzemnagyságát (ORLOVITS, KOVÁCS, 2014b).

2.3.2. Olaszország

Olaszországban az üzemszabályozás rendszere a munkaerő-lekötésből indul ki, azaz nem az erőforrások mennyiségi paramétereinek tételes lehatárolásával állapítják meg egy-egy üzem méretét, hanem annak éves munkaerő-igénye alapján. A kisvállalkozások körében családi munkaerőt felhasználó közvetlen termelő (*coltivatore diretto*) az lehet, aki éves munkaidejének legalább egyharmadát az üzem működtetésének érdekében tölti el, hozzáadva a családi közreműködésből adódó munkaerő-lekötést is. A helyi sajátosságokat figyelembe véve rendeleti úton határozzák meg a hipotetikus munkanap-lekötési mutatókat. Emilia-Romagna régióban például 104 nap munkaerő-lekötést kell igazolni ahhoz, hogy egy családi munkaerővel gazdálkodó üzemet megalapíthassanak. Ha például egy gazdálkodó kukoricát szeretne termesztetni, akkor hektáronként 7 munkanapot számolhat el, így tehát ebben az ágazatban legalább 15 hektárt kell bejelenteni, hogy a termelés folytatható legyen. Felső korlát tételesen nem kerül meghatározásra (ORLOVITS, NAGYNÉ, 2014).

2. táblázat Kutatási termények munkaerő-lekötése

OLASZ SZABÁLYOZÁS SZERINTI ÉRTÉKEK		TERÜLETI ADOTTSÁGOK (ZONE ALTIMETRICHE)		
		Síkvidéki (pianura)	Domvidéki (collina)	Hegyvidéki (montagna)
Szántóföldi növénytermesztés	árpa	5	6	7
	búza	5	6	7
	kukorica	7	8	10
	napraforgó	6	7	8
Gyümölcsstermesztés	Meggy	90	108	126
	Alma	55	66	77
	Szilva	55	66	77
Szabadföldi zöldségtermesztés	Zöldborsó	5	6	7
	Paradicsom	400	480	560
	Paprika	250	300	350

Saját szerkesztés (Forrás: 29/03/2004 sz. regionális rendelet)

A másik kategória a közvetlen termelő mellett a professzionális mezőgazdasági vállalkozó (*imprenditore agricole*) melynek elnyeréséhez szakmai képesítés és legalább 50%-os sajátüzemi gazdálkodásból eredő bevételi arány szükséges a munkaerőlekötés igazolása mellett. Mezőgazdasági társas vállalkozásnak az minősül, amelynek legalább egyik tagja, vagy felelős vezetője szakmai képesítéssel rendelkezik, valamint alkalmazott foglalkoztatása esetén a társaság legalább 270 nap munkaerőlekötést igazolni tud. E szabályozás célja a földtulajdon elaprózódásának visszaszorítása, ami hazánkban is komoly probléma. Fontos

azonban megjegyezni, hogy Olaszországban gazdasági társaság is lehet földtulajdonos, míg Magyarországon nem (ORLOVITS, KOVÁCS, 2014b). Az egyes növények munkaerő-lekötési kötelezettségét a 2. táblázat szemlélteti.

2.3.3. A két modell összehasonlítása

3. táblázat: A francia és az Olasz szabályozás összehasonlítása

FRANCIA			OLASZ	
Megnevezés	Üzemkapacitás SMI-ben	Munkaerőlekötés (munkanap)	Megnevezés	Munkaerő-lekötés
Hobbitermelő	0-1/10 SMI	0-30	Kisegítő (házikerti) gazdaság	Évi 104 nap munkaerő-lekötés alatti üzemméret
Megélhetést segítő földrészlet	0-1/5 SMI	0-60		
Átalányadó- és járulékfizetésre kötelezett termelő	1/10-1/2 SMI	30-150	Elsősorban családi munkaerőt felhasználó közvetlen termelő (<i>Coltivatore diretto</i>)	Minimum 104 nap igazolt munkaerő-lekötés.
Professzionális mezőgazdasági termelő	1/2 SMI felett	150 munkanap felett részmunkaidejű, 300 munkanap felett teljes munkaidejű gazdálkodó	Professzionális mezőgazdasági vállalkozó vagy társas vállalkozás	Minimum 270 nap munkaerő-lekötés. Rész-, vagy teljesidejű állandó foglalkoztatott alkalmazása lehetséges.

Forrás: Saját szerkesztés

A 3. táblázaton látható, hogy a két szabályozási rendszert nem lehet magától értetődően összehasonlítani. A francia szabályozás az SMI-ből indul ki és ennek különböző arányaiban állapítja meg egy-egy üzem méretét és kategóriáját. Azonban az általuk kialakított kategóriáknak is kiszámolható a munkaerő-lekötése, mégpedig annak a kiegészítő szabályozásnak a segítségével, hogy a professzionális üzemméret minimum 1200 óra/év munkaórát, azaz legalább 150 munkanapot igényel. A professzionális üzemméret a franciáknál a mezőgazdasági termelő minimum üzemmérete, azaz az SMI 1/2 része. Ennek tudatában a többi kategória munkaerő-felvétele is könnyen kiszámolható és szembeállítható

az olasz szabályozással, ahol kevesebb kategória van, a szabályozásuk is egyszerűbb. Az viszont leolvasható, hogy a két ország nagyvonalakban azonos méretekben gondolkodik, hogy hol húzódik a határ professzionális termelő és családi gazdálkodó között.

4. táblázat: A gazdaságok száma a mezőgazdasági terület nagysága szerint, 2010-ben (ezer db)

MEGNEVEZÉS	ÖSSZES	<2	2-4,9	5-9,9	10-19,9	20-29,9	30-99,9	>100
		ha						
Franciaország	516,1	76,1	62,7	46,6	50,1	33,3	153	94,2
Olaszország	1620,9	824,6	357,7	186,1	120,1	46,7	70,1	15,5
Magyarország	576,8	455,5	46,1	26,5	19,4	7,9	13,8	7,4

Forrás: EUROSTAT, 2012

A 4. táblázat 2012-es EUROSTAT adatok alapján készült és a három vizsgált ország birtokstruktúráját mutatja be. Az egyes méretkategóriák eloszlásán kívül leolvasható, hogy pusztán a statisztikai összehasonlítás nem mindig célravezető. Magyarországnál több gazdaság szerepel, mint Franciaország esetében, ahhoz képest, hogy az utóbbi területe többszöröse a magyar viszonyokhoz képest. A „hiba” okát a statisztikai összeírások alapján lehet megtalálni. Míg magyar viszonylatban statisztikailag gazdaságnak számít 0,15 ha mezőgazdasági terület, 0,05 ha ültetvény, 1 szarvasmarha, sertés, juh, kecske vagyló, illetve 50 baromfi. Addig francia szemszögből minimum akkor tekinthető egy egység gazdaságnak, ha annak mérete eléri az 1 ha mezőgazdasági területet, vagy ültetvény esetében 0,2 ha-t. Állattartáskor 2 szarvasmarha, 6 anyajuh vagy 5 sertés a statisztikai minimum. Elmondható tehát, hogyha egységes alapokon nyugvó összeírás készülne, akkor Franciaország lényegesen több gazdasággal rendelkezne Magyarországhoz képest (Harangi-Rákos, 2013).

2.4. Hajdúnánás Város bemutatása

2.4.1. Mezőgazdaság

Hajdúnánás város honlapja szerint a település legfontosabb természeti erőforrását a termőtalaja jelenti. A város külterületének 95%-a alkalmas mezőgazdasági termelés végzésére. Az elmúlt 15 évben alakult kis- és középvállalkozások megerősödtek, és a helyi foglalkoztatottsági rátán is képesek már javítani. Azonban az őstermelők száma is jelentős, 1391 személy van bejelentve. Mivel a helyi munkahelyek felvevőképessége alacsony, így az emberek a mezőgazdasági önfoglalkoztatóvá válnak. Hajdúnánás város mintegy 13 830 hektár művelhető külterülettel rendelkezik, melyből 9615 hektár szántó és 2 200 hektár legelő. Ezeken a számokon látszik, hogy a szántóföldi növénytermesztés adja a termelés nagy részét

(ezzel fogunk bővebben foglalkozni). A mezőgazdasági vállalkozások főleg a helyi piacokra szándékoznak termelni, ám annak felvevőképessége igencsak alacsony. Ráadásul a feldolgozóipar helyben nem alakult ki kellő mértékben, így a termékek nagy része máshol kerül feldolgozásra.

2.4.2. Munkanélküliség, Demográfia

5. táblázat Hajdúnánás demográfiája

NÉPESSÉG	2003			2005			2008			2010		
Életkor	0-14	14-59	59<	0-14	14-59	59<	0-14	14-59	59<	0-14	14-59	59<
Szám	3381	11947	3322	3172	11773	3604	2850	11773	3604	2694	11610	3634
Összesen	18650			18532			18227			17938		

(Forrás: hajdunanas.hu)

A város népességszáma az utóbbi évtizedekben (5. táblázat) csökkenő tendenciát mutat, ennek oka országos jelenségekkel magyarázható: a házasságkötések és gyerekvállalások számának drasztikus csökkenése és a vidéki népesség általános elvándorlása. Hajdúnánás törekszik a helyi népesség megtartására, melynek legkönnyebb módja, ha a helyben való foglalkoztatás hiányának problémáját kezelik. A város történelméből adódóan erős mezőgazdasági kultúrával rendelkezik, ezért feltételezhető, hogy a fiatalok egy része hajlandó, illetve hajlandó lenne mezőgazdasági önfoglalkoztató, vagy foglalkoztatott lenni. Ez mindenképpen jó kiindulási alap. 2010-ben a munkaképes korú lakosság számához viszonyítva (11 610 fő) a munkanélküliek aránya 12,4%, azaz 1439 fő. Ebből a számból az a réteg, amely elsősorban hajlandó lehet mezőgazdasági munkát végezni, a szakmunkás és általános iskolai végzettségű munkanélküli társadalom. Ezek száma 991 fő, azaz a munkanélküliek 68,8%-a.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

3.1. A konkrét vizsgálat (esettanulmány) indokoltsága, a saját kutatás célkitűzései

A pályamunka esettanulmánya Hajdúnánás város birtokrendezési hatástanulmányaként is értelmezhető, figyelembe véve az egyes vállalkozások foglalkoztatottságának szintjét. Magyarország birtokstruktúrája igen speciális helyzetben van a szocializmus zárt rendszeréről a kapitalizmus szabad versenyes profiljára való áttérése miatt. A birtokstruktúra nagyrészt erősen elaprózódott, de van, ahol meg a nagybirtokok fölénye figyelhető meg. A kiegyensúlyozatlan foglalkoztatás és termelés a duális birtokstruktúrának tudható be, miszerint a kisszámú nagyüzem műveli a földek döntő részét, miközben nagyszámú kisvállalkozás, családi gazdaság és őstermelő rendelkezik a földterületek elhanyagolható százalékaival. Ennek a problémának a kiküszöbölésére tesz kísérletet az általam elvégzett kutatás, mely azt a birtokrendezési „arany középutat” keresi, hogy hogyan lehet maximalizálni egy város, vagy térség mezőgazdasági foglalkoztatottságát úgy, hogy a vállalkozások bevétele kielégítő legyen és a versenypiaci feltételek továbbra is fenntarthatóak maradjanak. Ennek érdekében hazánkban is kialakítható lehetne egy olyan üzemszabályozási rendszer, ahol a referenciaméretek megszabásával életképes, illetve versenyképes vállalkozások jöhetnének létre úgy, hogy az a vidéki elvándorlást is képes lenne visszaszorítani. Véleményem szerint a magyar mezőgazdaságnak ez az egyik legégetőbb problémája. A szabályozási feltételrendszer rögzítésével kialakított modellt alkalmazom a kiválasztott város területén, így kiderül, mi a szabályozás hatása Hajdúnánás birtokstruktúrájára.

A vizsgálatom alapjául szolgáló város (Hajdúnánás) meglátásom szerint azért jó kísérleti terület, mert a mezőgazdaság igen fontos szerepet tölt be a város életében. Igen nagy területen folyik a termelés. A település mezőgazdasági termelésének eloszlása nagyjából igazodik az országos átlaghoz (a rendelkezésre álló területi nagy részén szántóföldi növénytermesztést végeznek), továbbá a város kultúrájának gyökeres része a mezőgazdaság. Nagyszámú őstermelő és családi vállalkozás működik, emellett mégis a kevés számú gazdasági társaság hasznosítja a területek nagyobb részét. Ezen paramétereknél fogva tökéletes kísérleti térnek bizonyul a vizsgálat lefolytatásához.

A kísérlet megoldandó problémája tehát az alacsony foglalkoztatottság, pontosabban a helybeni foglalkoztatás problémájának kezelése. Magyarországon erős kulturális gyökerei vannak a mezőgazdálkodásnak, de a jelenlegi tendenciák alapján egyre kevesebb ember tud elhelyezkedni ezen a szakterületen. A probléma megoldására nem elégséges lépés, hogy megteremtjük a „csak saját maga számára termelő gazdálkodó” réteget. Az esetek döntő többségében fontos a piacorientáltság, de a hatékonyságot növelő túlzott birtokméretek fenntarthatatlanok szociális szempontból, és tartós, magas munkanélküliségi rátához vezetnek a vidéki térben.

A kutatás fontos része az új földtörvény birtokmaximumainak kialakítása és birtokpolitikai értelmezése, hiszen ennek hatásaira is hivatott kitérni a pályamunka. Az új földtörvénnyel a kormányzat a kisgazdaságok felé szeretné eltolni a mérleget. Ez hivatott megoldani a helyben foglalkoztatás mértékét. Az általam felvetett kérdés az, hogy mi legyen az a legkisebb (eltartóképes) birtokméret, amiből már a továbbfejlődés is lehetséges, és mi legyen az a „maximum” (versenyképes) birtokméret, ami után már komoly átvilágítással és indokokkal lehetne csak tovább növelni az üzemterületet.

3.2. A vizsgálat során alkalmazott módszerek rövid leírása, indokoltsága

A vizsgálat során számolandó fő paraméter az egy gazdaságra jutó foglalkoztatás mértéke. A vizsgálat első felében felállítom Hajdúnánás duális birtokstruktúrájának táblázatát az MVH területalapú támogatást igénylők listájának segítségével. Ez megmutatja, hogy a különböző üzemterülettel rendelkező gazdaságok/társaságok között milyen arányban oszlik el a város mezőgazdasági területe. A táblázat adja majd az alapját a további kalkulációknak. Ezáltal lehet majd leírni, hogy milyen modellstruktúrákat alakítunk ki, és annak milyen következményei vannak. Jól szemléltethető lesz az eltérés a kiindulási helyzettől, és reményeim szerint elégséges mértékben fogja kimutatni, hogy milyen változásokat hoz az új területfelosztás.

A foglalkoztatásra vonatkozó számítások modelleken keresztül történnek majd, a következő ágazatokban: szántóföldi növénytermesztés, gyümölcsstermesztés és szabadföldi zöldségtermesztés.

Miután a számítások elkészülnek, és megszületnek a modellben használatos adatok, annak vizsgálatára kerül sor, hogy milyen közvetlen hatást gyakorol a birtokszerkezet a mezőgazdasági üzemekre és a foglalkoztatottságra. A munkaerő-felhasználáson alapuló

számítások segítségével meghatározom az egyes üzemméreteket, amelyeket az olasz és a francia szabályozás mintája alapján alakítottam ki.

Az egyes üzemméretek kialakításához a következő képletet alkalmaztam:

$$\ddot{U}m = \frac{M\acute{e}}{Ml}$$

Ahol $\ddot{U}m$ (üzemméret) egyenlő az adott gazdasági mérethez tartozó szabályozásban előírt munkanap/év lekötés ($M\acute{e}$), valamint a kiválasztott ágazathoz rendelt munkaerő-lekötés (Ml) mutató hányadosával.

Munkám során elkülönítésre kerülnek a következő kategóriák:

1. piacra nem, vagy nem elsődlegesen előállító *hobbitermelő*,
2. legalább *eltartóképes*, illetve már életképes szinten gazdálkodó *közvetlen termelő*,
3. legalább életképes üzemi méreten gazdálkodó *professzionális mezőgazdasági termelő*, valamint
4. a *referencia birtokméret feletti, versenyképes gazdaság* fogalma.

4. EREDMÉNYEK

4.1. A vizsgálat alapjának bemutatása

4.1.1. Hajdúnánás birtokstruktúrája

6. táblázat Méretkategóriák megoszlása

TERÜLET (HA)	DB (GAZDASÁG)	ARÁNY	BIRTOKOLT TERÜLET (HA)	ARÁNY
1-9	668	73%	2213	16%
10-49	192	21%	3982	29%
50<	50	5%	7636	55%

Saját szerkesztés (Forrás: MVH területalapú támogatások)

Hajdúnánás birtokstruktúrája (6. táblázat) duális jellegű, megfigyelhető, hogy a kisszámú nagybirtok uralja az összes mezőgazdasági terület 55%-át. A birtokméret-kategóriák egyénileg, szubjektív módon kerültek meghatározásra a város művelésben lévő területei, a gazdálkodók száma és az általános birtokméretek alapján. Ez a dualitás adja a mai mezőgazdaság alapját. Persze felmerül a kérdés, hogy milyen gondok adódnak azzal, hogy a technológia fejlődésével egyre nagyobb területeket egyre kevesebb ember tud hatékonyan megművelni. A költségeket hatékonyan lehet csökkenteni a birtokméret növelésével, de újra és újra szükséges kihangsúlyozni azt, hogy ebben az ágazatban nem mindig, és nem mindenhol a profit az elsődleges szempont, a társadalmi hasznosságra is figyelemmel kell lenni. A két véglet mellett középen megjelenik az a réteg, amely versenyképesnek mondható. A helyi középbirtokos réteg jelentheti azt a referenciaméretet, melyet szükséges elérni ahhoz, hogy egy profitot termelő vállalkozás kellő mennyiségű ember foglalkoztatása mellett tudjon fejlődni és bővülni. Ez a réteg az, ahol a leszakadó nagybirtokosok és a versenytársaiktól elhúzó kisbirtokosok képviseltetik magukat. Persze a közepes méretű birtokok nem minden esetben jelentik a foglalkoztatottság maximális pontját és azt, hogy jó fejlődési lehetőségek rejlenek a gazdaságban. Egy helyesen működtetett mezőgazdasági üzem jobb esetben vegyes gazdálkodást folytat és a foglalkoztatást is úgy lehet növelni, ha a növénytermesztési ágazatok mellett állattartó tevékenységet is végez.

4.1.2. Gazdasági társaságok és egyéb vállalkozások aránya

Nem elég csak a területek mérete alapján kategóriákba sorolni a helyi termelőket, kifejezetten fontos a kutatás szempontjából, hogy milyen gazdasági formában működik az adott vállalkozás/termelő. A kutatás sajnálatos módon nem tud kitérni az őstermelők egy részére,

mert nem minden őstermelő hívott le területalapú támogatást. Hajdúnánáson 1391 őstermelő van bejelentve, de összesen 910 magánszemély és gazdasági társaság adta be kérelmét területalapú támogatásra.

7. táblázat Támogatást lehívók megoszlása

TÁMOGATÁST IGÉNYLŐ	DB	BIRTOKOLT TERÜLET (HA)	ARÁNY
Gazdasági társaság	35	5182	37%
Magánszemély	875	8648	63%
Összesen	910	13830	100%

Saját szerkesztés (Forrás: MVH területalapú támogatások)

Hajdúnánáson a gazdasági társaságok és magánszemélyek/családi gazdaságok eloszlása (7. táblázat) szintén érdekes képet mutat. Az összes igénylőből (910) összesen 35 darab gazdasági társaság hívott le területalapú támogatást. Tehát a gazdasági társaságok aránya az összes lehívóhoz mérve 4%, miközben az összes terület 37%-át művelik meg. Elmondható tehát, hogy ezek a társaságok erős tőkefölényben vannak a családi gazdálkodókkal, egyéni vállalkozókkal és őstermelőkkel szemben. Hiszen a maradék 96% műveli a területek 63%-át.

A 6. és 7. táblázat foglalja össze a valós helyzetet, ami éppen a választott városban uralkodik. Az adatokat 2014-ben kérdeztem le, így a lehető legaktuálisabb képet mutatja. Ezen táblázatok segítségével alakítom ki azokat a számítási modelleket, melyek alapján bemutatható a birtokpolitika közvetlen hatása a vidéki társadalomra.

4.1.3. Az olasz-francia hibrid szabályozási modell

8. táblázat Alkalmazott munkaerő-lekötés

OLASZ SZABÁLYOZÁS SZERINTI ÉRTÉKEK		TERÜLETI ADOTTSÁGOK
		Síkvidéki
Szántóföldi növénytermesztés	árpa	5
	búza	5
	kukorica	7
	napraforgó	6
Gyümölcsstermesztés	meggy	90
	alma	55
	szilva	55
Szabadföldi zöldségtermesztés	zöldborsó	5
	paradicsom	400
	paprika	250

Saját szerkesztés (Forrás: 29/03/2004 sz. regionális rendelet)

A kutatás az olasz szabályozásból a munkaerő-lekötésen alapuló gazdálkodási területkialakítás módszerét veszi át. Pontosabban Emilia-Romagna régió szabályozását, amelynek egy része a Pó-alföld területén található, ezért a lejtési viszonyai és a kialakult birtokméretek is hasonlóan alakulnak, mint a Tisza-menti Hajdúnánáson. A vizsgálat középpontjában álló település szintén síkvidéken terül el mezőgazdasági hasznosításban lévő földjeivel együtt, ezért az egy hektárra jutó munkanapok száma is a síkvidéki (*pianura*) szabályozás (8. táblázat) segítségével kalkulálható.

A francia szabályozás a méretkategóriákhoz felső üzemméretet is rendel, ami a hibrid modellben is jelen van. Fontosnak tartom, hogy a méretek növekedésével újabb belépési feltételek érvényesüljenek a gazdákkal szemben, ami biztosítja, hogy mindig kellő képesítettsége és elhivatottsága legyen a termeléshez.

Így alakítottam ki a négy üzemméreti kategóriát, melyek méretüktől függően követik egymást, egyes esetekben gazdálkodási mérethez társított személyi feltételekkel.

4.1.4. A hobbitermelő

A hobbitermelő kategória az életképességi birtokméret alatti területeket megművelő magánszemély. Nem vonatkoznak rá a mezőgazdasági üzem szabályai, rendszerint saját maga számára termel a felesleget azonban a helyi piacon értékesítheti, amennyiben ezt a tevékenységet előre bejelenti, és összes termőterülete meghaladja az 52 munkanap/év

munkaerő-lekötéssel egyenlő nagyságot. Területe előzetes ellenőrzés nélkül felosztható, az egyes erőforrások egymástól elkülönítetten is értékesíthetők. Hazai viszonyaink között jellemzően a *zártkertek területén gazdálkodhatnak*, ami üzemszerű művelésbe nem vonható be. Működéséhez nem szükséges szakmai tapasztalat.

A kutatásban ezt a csoportot a francia szabályozás alapján alakítottam ki, ahol az 1/10 SMI terület alatt gazdálkodó személyek számítanak ilyen gazdálkodónak.

4.1.5. Közvetlen termelő

A közvetlen termelő az az egyéni-családi gazdálkodó, aki az életképes birtokméret minimumától a maximumáig gazdálkodhat. Ahhoz, hogy üzemet alapíthasson, 104 munkanap/év munkaerő-lekötéssel egyenlő földet szükséges lekötnie minimum, ami a hobbitermelő gazdálkodási méret maximuma is egyben. Bővíthetőségi lehetősége van az életképességi méret maximumáig, amit 270 munkanap/év-ben állapítottam meg az olasz szabályozást alapul véve (mely egy főállású gazda teljes munkaidő-lekötésével egyenlő).

A közvetlen termelő kategória az olasz szabályozásból átemelt gazdálkodási forma, ott egy családi gazda/őstermelő esetében 104 munkanap/év-et kell igazolnia ahhoz, hogy a gazdasági üzemét beindíthassa. Alapításához alapfokú szakképzettség vagy 3 éves igazolt termelői gyakorlat elegendő.

A közvetlen termelő elnevezés azt jelenti, hogy az ilyen formában termelő gazdálkodó közvetlenül piacra is termel, de a háztartás és a piacra termelés szervezetileg nem különül el egymástól.

4.1.6. Professzionális mezőgazdasági termelő

A professzionális mezőgazdasági termelő üzemalapításának feltétele, hogy minimum 150 munkanap/év munkaerő-lekötéssel egyenlő területen folytassa gazdálkodását. Egy ilyen üzem alapításához már előfeltétel, hogy a gazdálkodó személynek, vagy családi gazdálkodás esetén a család egyik tagjának legalább középfokú mezőgazdasági szakirányú végzettsége legyen. A kategória minimum gazdálkodási területe jelenti egyben a professzionális üzemméret alsó határát. Fontosnak tartom, hogy olyan gazdálkodási méreten, ahol már a piacra termelés léte egyértelmű, csak szakirányú végzettséggel lehessen gazdálkodást folytatni. A mezőgazdasági termelő birtokmaximuma a rá vonatkozó bővítési engedménnyel 540 munkanap/év-ig

növelhető, az így kialakuló birtokméret egyben a professzionális termelői méret maximuma is.

A kategória francia és olasz szabályozás együttes alkalmazása alapján jött létre, miszerint az 1/2 SMI méreten működő gazdaság a professzionális üzemméret minimum (részmunkaidős „félállású” gazdálkodó), aminek munkaigénye 1200 óra/év. 8 órás munkanappal számolva ez 150 napot tesz ki évente. Itt található a kapcsolat az olasz szabályozással, ugyanis kutatásomban ez alapján számolom át a 150 munkanap/év munkaerő-lekötést birtokméretté.

4.1.7. Referencia birtokméret feletti gazdaság

A referencia birtokméret feletti, versenyképes gazdaság a legnagyobb területen működő gazdálkodási forma. Ahhoz, hogy ilyen formában működő üzem alakulhasson, szükséges, hogy a gazdaság vezetője minimum 540 munkanap/év munkaerő-lekötéssel egyenlő területet tulajdonoljon, vagy haszonbérbe vegyen. Ez az üzemméret tehát már külső foglalkoztatott alkalmazását is feltételezi. Emellett az üzem vezetőjének mezőgazdasági szakirányú végzettséggel kell rendelkeznie, és összes bevételének minimum 50%-át a mezőgazdasági üzem kell, hogy adja.

A kategóriát az olasz szabályozásból vettem át. Növénytermesztési ágazatok esetében nyáron jelentkezik a munka nagy része, télen viszont kevés elvégzendő feladat van a földeken. Így az 540 munkanapot csak alkalmazottak foglalkoztatásával lehet érdemben teljesíteni.

9. táblázat Kategóriák szabályai és mérete

ELNEVEZÉS	MUNKANAP	TERMELÉS SAJÁTOSSÁGA	ENGEDÉLYEZÉSI FELTÉTELEK
Hobbitermelő	kisebb, mint 104 munkanap/év	Rendszerint saját maga számára termel, bejelentés alapján helyi piacra is, ha mérete nagyobb, mint 52 munkanap/év.	Nincs engedélyezési feltétel
Közvetlen termelő	104 - 270 munkanap/év	Legalább eltartóképes, vagy már életképes üzemméret. Közvetlenül piacra is termel.	Alapfokú szakirányú végzettség vagy termelésben szerzett gyakorlat.
Professzionális mezőgazdasági termelő	150 - 540 munkanap/év	Életképes üzemméret. Döntő részben piacra termel.	A gazdálkodónak középfokú mezőgazdasági szakirányú végzettséggel kell rendelkeznie.
Referenciaméret feletti gazdaság	nagyobb, mint 540 munkanap/év	Versenyképes üzemméret. Szinte kizárólagosan piacra termel. Állandó foglalkoztatott alkalmazásának lehetősége.	Vezetője szakirányú végzettséggel rendelkezik és összes bevételeinek minimum 50%-át az üzem adja.

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 9. táblázat összefoglalja az üzemkategóriákat az egyes csoportok engedélyezési feltételeivel és a termelésük sajátosságával együtt, a három vizsgált ágazatra. Az üzemméretek számításának menete – a munkaidő-lekötés arányosításának köszönhetően –független a művelési ágtól, így lehetővé téve, hogy a különböző profilú üzemek összehasonlíthatóak legyenek. Munkaerő-lekötés alapján – az egyenértékűségi együttthatókra figyelemmel – tehát például egy 50 hektáros szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó gazdaság azonos méretűnek és munkaidő-lekötésének tekinthető egy 1 hektáron működő szabadföldi zöldségtermesztéssel foglalkozó üzemmel.

4.2. A vizsgálat egyes lépéseinek bemutatása

4.2.1. Szántóföldi növénytermesztés modell

Magyarország ökológiai adottságainak köszönhetően a gabonatermesztés a mezőgazdaság egyik legjelentősebb ágazata. Az utóbbi időben a szántóföldi növénytermesztés szerkezete voltaképp változatlan maradt. Termésátlagának volumene 40%-os növekedést ért el az utóbbi

években, ezzel tovább növelve a növénytermesztés és az állattenyésztés közötti szakadékot. Támogatás szempontjából ez az ágazat az uniós csatlakozás nyertesének számít, de a csatlakozás előtt is ez volt az egyik húzó ágazat. A termelés méretében és volumenében is elismert uniós szinten. Ökológiai adottságainknak köszönhetően komparatív előnyünk van az ágazaton belül (bár nem minden elemében) a többi EU-s országgal szemben. Ám jövedelmezőségben, technológiai háttérben (és emiatt termelési volumenben) és a megtermelt termékek feldolgozottsága fokában el vagyunk maradva a tagországok átlagához képest (NÁBRÁDI et al, 2007).

A szántóföldi növénytermesztés kalkulációs modelljének kialakításához a legfontosabb szántóföldi növényeink foglalkoztatás-igényét (olasz szabályozás) vettem alapul. A búza, napraforgó, kukorica és az árpa növényekből kerültek a következő módon kiszámításra. A négy növény közül a napraforgót 1/6 részben vettem figyelembe, mert csak 6-7 évente kerülhet vissza ugyanarra a területre. Tehát a szántóföldi növénytermesztés általános munkaerő-felhasználását úgy határoztam meg, hogy a napraforgó 1/6, az árpa és a kukorica 1/4, a búza pedig 2/6 arányban szerepel a súlyozott átlagban. Így az hibrid modellben szereplő munkaerő-lekötés a Magyarországon termesztett négy legfontosabb növényből jön létre a fent említett súlyozási együtthatók segítségével.

4.2.1.1. Főbb szántóföldi növények munkaerő-lekötése, birtokméretek

10. táblázat Szántóföldi növények munkaerő-lekötése

	EGYÜTTHATÓ	MUNKAERŐ-LEKÖTÉS (MUNKANAP/HA)
árpa	1/4	5
búza	2/6	5
kukorica	1/4	7
napraforgó	1/6	6

(Forrás: 29/03/2004 sz. regionális rendelet)

Az 10. táblázatban látható az eredeti szabályozás szerinti munkanap/hektár mértékegységben megadott munkaerő-lekötés, melyeknek számtani átlaga 5,75. Azonban az általam alkalmazott egységesítési együtthatókkal számolva a súlyozott átlag 5,33. Ez a szám lesz a szántóföldi növénytermesztés ágazat mutatója a modellben. Ez alapján kell az üzemek munkaerő-felhasználását igazolni, közvetlen termelő esetében 104 nap, professzionális mezőgazdasági termelő esetében legalább 150 napot, referenciaméret feletti gazdaság esetében pedig 540 napot mezőgazdasági üzem alapításához. További főkategória a

hobbitermelő, amely azonban fogalmi értelemben nem számít agrárüzemnek a hibrid modell szerint.

4.2.1.2. Hobbi és közvetlen termelői üzemméret szántóföldi növénytermesztés esetében

Az 5,33-as munkaerő-lekötési együtthatóval kiszámolt életképességi birtokméret (közvetlen termelő 104 napos lekötési kötelezettséggel számolva) 19,5, azaz kerekítve 20 hektárt kapunk. Ez az a legkisebb birtokméret szántóföldi növénytermesztés esetében, ami eltartóképes, azonban annyi profitot nem termel, hogy nagymértékben fejleszthető legyen.

Azonban, hogy megfelelő szakképzettség nélkül is növelhető legyen egy agrárüzem területe, a közvetlen termelők további 166 munkanap/év-et köthetnek le területben. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy összesen 270 munkanap/év munkaerő-felhasználással járó terület művelhető. Ez így plusz 30 hektár területet jelent.

Összességében elmondható tehát, hogy a közvetlen termelő az adott ágazaton belül 20-50 hektár terület között művelhet földet, így az 50 hektáros szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó üzem a maximális, a 20 hektáron foglalkozó pedig a minimális eltartóképeségi birtokméret.

Ez az új legkisebb birtokméret nem azt jelenti, hogy ennél kisebb területen ne folyhatna termelés, de ez alatt nem tekinthető agrárüzemnek a termelő egység. Kimondható tehát, hogy szántóföldi növénytermesztés ágazaton belül a 20 hektár alatti birtokok hobbitermelő státust kapnak, rájuk nem is vonatkozik az agrárüzem többi jellemzője (pl.: az egyes erőforrások külön-külön is értékesíthetőek, a terület előzetes vizsgálat nélkül is felosztható).

4.2.1.3. Professzionális és versenyképességi üzemméret szántóföldi növénytermesztés esetében

Ahhoz, hogy valaki professzionális birtokméreten gazdálkodhasson, szükséges, hogy legalább középfokú, mezőgazdasági szakirányú képzettséggel rendelkezzen és minimum 150 munkanap/év munkaidőt lekössön.

Az így kiszámított birtokméret Hajdúnánáson 28,125, felfelé kerekítve 29 hektár. Szakképzettséggel rendelkező mezőgazdasági termelő ennél kisebb területen is gazdálkodhat (közvetlen termelőként), azonban a legalább 29 hektáros területen már csak és kizárólag professzionális mezőgazdasági termelő végezhet termelést szántóföldön. A referenciaméret

felső határa ugyanazon az elven és módon van kiszámítva, mint az életképességi kategória esetében. Az ilyen üzemméreten gazdálkodónak még lehetősége van üzemméretének növelésére. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy 390 munkanap/év területet köthet le a 29 hektáron felül. Ezzel együtt a maximális terület 102 hektár lehet. Ezen felüli területszerzés esetén átlép versenyképes gazdaság kategóriába, aminek alapításához üzleti terv szükséges, amivel alátámasztható az üzem versenyképessége.

A versenyképes üzem alapítása szántóföldi növénytermesztés ágazatban 540 munkanap/év munkaerő-lekötéssel lehetséges, ami 102 hektáros területet jelent. Fontos megjegyezni, hogy ennél az üzemméretnél a szakirányú végzettség mellett a termelőnek, vagy a gazdasági társaság vezetőjének igazolnia kell, hogy összes bevételének minimum 50%-át a mezőgazdasági üzem biztosítja. Ebből a birtokmérettől kiindulva a terület tovább bővíthető, azonban fontos vizsgálatokat kell végezni helyi szinten, hogy a többi gazda bővülését nem veszélyezteti-e. Tehát ha egy adott területen már minden, bővítést tervező gazdálkodó elérte a számára „maximális” területet, úgy a nagy gazdaságok tovább bővílhetnek, ha van szabad terület, viszont ha van legalább egy professzionális méretminimum környékén gazdálkodó mezőgazdasági termelő, aki bővíteni kíván, úgy az ő területi gyarapodása fontosabb szempont, mint a versenyképes kategóriába tartozó további üzemek területének növelése.

11. táblázat Méretkategóriák a szántóföldi növénytermesztés ágazaton belül

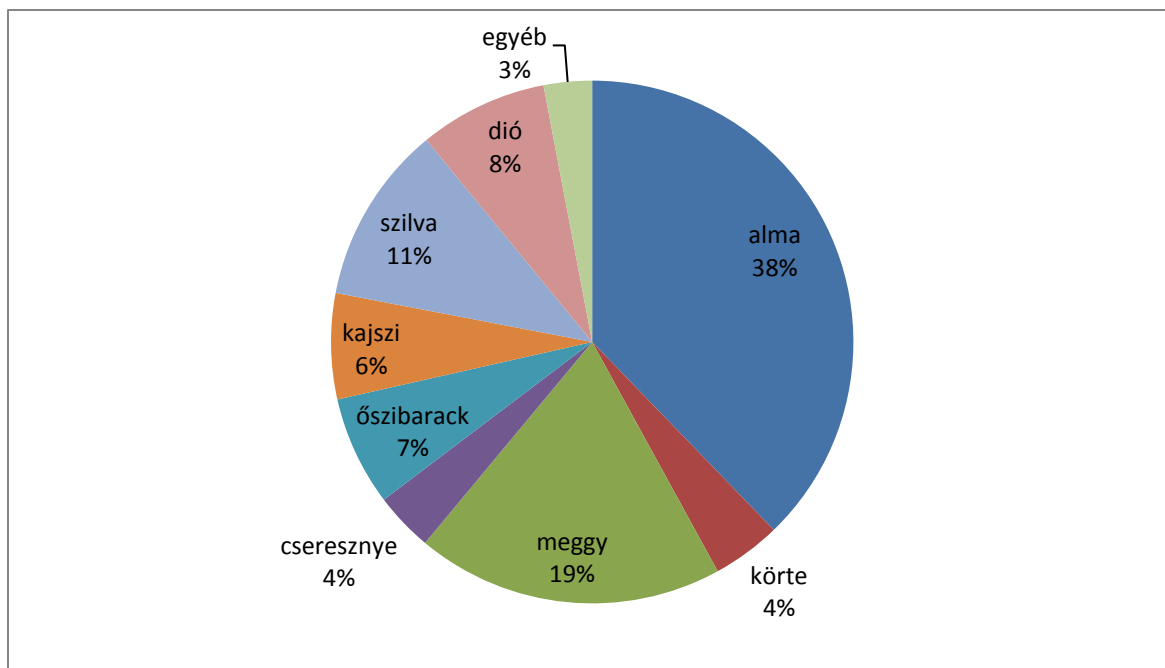
KATEGÓRIA	HOBBI TERMELŐ	KÖZVETLEN TERMELŐ	PROFESSZIONÁLIS MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐ	REFERENCIAMÉRET FELETTI GAZDASÁG
Terület (ha)	1-19	20-50	29-102	102<

Forrás: Saját szerkesztés

A szabadföldi növénytermesztés ágazaton belüli méretkategóriákat a 11. táblázat szemlélteti.

4.2.2. Gyümölcstermesztés modell

A magyar gyümölcstermesztési ágazatnál ugyanazon problémák jelennek meg, mint a szántóföldi növénytermesztés esetében. Azzal a különbséggel, hogy ennél az ágazatnál nem jellemzőek ellenpólusok. Tehát az egész gyümölcstermesztési ágazatot olyan erősen az elaprózódott birtokstruktúra határozza meg, hogy az ország termelésének 70%-át egy hektár alatti gazdaságok adják.

1. ábra Gyümölcsstermesztés területi megoszlása, saját szerkesztés (Forrás: GSZÖ 2013)

Az 1. ábrán látható, hogy a magyar gyümölcsstermesztés 38%-át az almatermelés teszi ki, míg a következő legnagyobb területen termesztett gyümölcsök 19 és 11%-kal képviseltetik magukat. A modellben az alma, a meggy, és a szilva gyümölcsök fogják adni a birtokméretek számolásához szükséges adatok alapját.

A három gyümölcs közül a meggy és a szilva 1/5-1/5, az alma pedig 3/5-ös egységesítési együtthatóval kerül bele a területszámításba. A meggynek túlérzékenysége, a szilvának pedig csekélyebb elterjedtsége miatt adtam kisebb súlyt a modellben.

12. táblázat Gyümölcsstermesztés munkaerő-lekötése

	EGYÜTTHATÓ	MUNKAERŐ-LEKÖTÉS (MUNKANAP/HA)
Meggy	1/5	90
Alma	3/5	55
Szilva	1/5	55

(Forrás: 29/03/2004 sz. regionális rendelet)

Az olasz szabályozás szerint (12. táblázat) az alma- és szilvatermesztés munkaerő-felvétele 55, a meggyé 90 munkanap/hektár, így ezeknek a számtani átlaga 66,66 a súlyozással ellátva pedig pontosan 62 munkanap/hektár.

4.2.2.1. Hobbi és közvetlen termelői üzemméret gyümölcsstermesztés esetében

A kategóriákon belüli munkaerő-lekötés alapon történő birtokméret meghatározások ágazatonként nem változnak. Így a közvetlen termelő életképességi birtokméretének megállapításához szintén 104 nap lekötés szükséges. Gyümölcsstermesztés ágazaton belül ez azt jelenti, hogy egy gazdaság minimális életképességi mérete $104/62=1,68$, a megkezdett hektár szabályai szerint 2 hektár. Így megállapítható, hogy az a gazdálkodó, aki 0-2 hektár között gyümölcsstermesztéssel foglalkozik, hobbitermelőnek minősül. (A termények helyi piacon való értékesítése természetesen hobbitermelő esetében is biztosított). 2 hektár (minimális életképességi méret) terület felett, a bővítési lehetőséggel kiegészítve (270 munkanap/év lekötésével egyenlő terület) egészen 5 hektár (maximális közvetlen termelői méret) gazdálkodási területig közvetlen termelőnek minősül. 5 hektáros gyümölcsstermesztési üzem nagyságig tehát csak az alapfokú szakképzettség, vagy a 3 éves termelői tapasztalat előfeltétel, hogy a gazdálkodó rendszerben végezze tevékenységét, amennyiben közvetlen termelőként családi munkaerőre alapozott gazdálkodást folytat.

4.2.2.2. Professzionális és versenyképességi üzemméret gyümölcsstermesztés esetében

A professzionális méret meghatározásához 150 munkanap/év-et kell lekötni amellet, hogy a gazdálkodónak mezőgazdasági szakirányú végzettsége van. Gyümölcsstermesztés esetében a modell alapján ez $150/62=2,42$, a megkezdett hektár szabályai szerint 3 hektáros üzemméretet jelent. A mezőgazdasági termelő bővítési lehetősége valamivel tágabb, mint az egyszerű közvetlen termelőé, így az ilyen módon művelhető terület, a rá vonatkozó bővítési lehetőséggel (összesen 540 munkanap/év) kiegészítve 9 hektár lehet. Fontos megjegyezni, hogy mezőgazdasági termelő esetében a maximális professzionális méret kihasználásakor már az egész család munkaerején felül munkacsúcsokban szükség lehet idénymunkások foglalkoztatására is a termelés folytatásához.

A versenyképességi üzemméret meghatározásához a referenciaméret feletti gazdaság munkaerőlekötési kötelezettsége és a gyümölcsstermesztéshez kalkulált munkaerő-lekötési együttható hányadosát kell képezni, ami behelyettesítve: $540/62=8,70$, felfelé kerekítve 9 hektár. Ettől a területtől felfelé már egy családi gazdaság nem képes ellátni az összes munkafolyamatot, tekintve, hogy a mezőgazdaságban munkacsúcsokon keresztül jelenik meg a munkálatok nagy része. Ennél a méretnél már alkalmazottakat kell foglalkoztatnia a gazdaságnak.

13. táblázat Méretkategóriák gyümölcsstermesztés ágazaton belül

KATEGÓRIA	HOBBITERMELO	KÖZVETLEN TERMELŐ	PROFESSZIONÁLIS MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐ	REFERENCIAMÉRET FELETTI GAZDASÁG
Terület (ha)	0-2	2-5	3-9	9<

(Forrás: saját szerkesztés)

Látható, hogy a gyümölcsstermesztési ágazaton belül (11. és 13. táblázat) a minimális versenyképességi terület tizede a szántóföldi növénytermesztés ágazathoz képest. Azon kívül, hogy sokkal nagyobb élőmunka szükséglete van ennek az ágazatnak, az is elmondható, hogy az egy hektárra jutó bevétel is jellemzően többszöröse a szántóföldi bevételeknek.

4.2.3. Szabadföldi zöldségstermesztés modell

Magyarországon a legelterjedtebb szabadföldön termesztett zöldségfélék a paradicsom, a zöldborsó és a paprika, továbbá a csemegekukorica, de ebben a vizsgálatban a kukorica termesztéstechnológiája miatt a szántóföldi növénytermesztés címszó alatt szerepel. Tehát a kutatás a paprika, a zöldborsó és a paradicsomtermesztés eredményeit veszi alapul a számolási átlag kialakításához. A szabadföldi zöldségstermesztés a friss fogyasztású zöldségekre, továbbá a konzervipari felhasználású termékekre specializálódik. Régebben Magyarországon a paprika és hagyma birtokolta az ilyen profilú területek nagy részét, azonban a hagymaágazat elsorvadni látszik, és helyére már a paradicsom lépett a területnagyságot tekintve.

14. táblázat Szabadföldi zöldségstermesztés munkaerő-lekötése

	EGYÜTTHATÓ	MUNKAERŐ-LEKÖTÉS (MUNKANAP/HA)
Zöldborsó	2/20	5
Paradicsom	9/20	400
Paprika	9/20	250

(Forrás: 29/03/2004 sz. regionális rendelet)

A zöldségstermesztés általában nagy élőmunka-igényű ágazat (14. táblázat), azonban a paprika és a paradicsom mellett a zöldborsó ebben kifejezetten elmarad. Míg az olasz szabályozás szerint a paradicsom munkaerő-lekötése 400, a paprikáé 250, addig a zöldborsóé – a rövidebb tenyészidő miatt – mindössze 5 munkanap/ha, viszont a magyar termesztési átlagokat a figyelembe véve az utóbbi növény semmiképpen nem maradhat ki a modell megalkotásánál. De ezzel egyetemben nem lenne szerencsés, ha a zöldborsó ugyanakkora súllyal szerepelne, mint a másik két fontos növény, mert nagyon lecsökkentené a számoláshoz szükséges átlagot, így torzítva vele a modell működését. Ezáltal a zöldborsó 2/20-os egységesítési együtthatóval

szerepel a kutatásban, míg a paprika és a paradicsom 9/20-os értékeket kapnak. Ezzel jól kiküszöbölhető a nagy élőmunka felhasználási különbség anélkül, hogy egy alapjaiban véve fontos növényt kivennénk a modellből.

A munkaerő-lekötések alapján a számtani átlag 218, a súlyozott módszerrel számítva viszont 293 lett. A két szám különbségén is jól látszik, hogy a borsó kisebb egységesítési együtthatója hatékonyan emelte fel a foglalkoztatás szükségességét a modellen belül.

4.2.3.1. Hobbi és életképességi üzemméret zöldségtermesztés esetében

A szabadföldi zöldségtermesztés ágazat foglalkoztatási együtthatója 293 munkanap/hektár. Ezzel az adattal számolva a közvetlen termelőhöz rendelt minimális területnagyság $104/293=0,35$ hektár. A szabadföldi zöldségtermesztés esetében nem alkalmazom a hektárkerekítési szabályt a kis területnagyságok miatt. A vizsgált ágazatban hobbitermelőnek tehát az számít, akinek üzemterülete 0,35 hektár alatti, míg közvetlen termelőnek az, akinek gazdasági területe 0,35 és a bővíthetőségi lehetőséggel kiegészítve 0,9 hektár között van.

Az ágazat nagy munkaerő-igényének tudható be, hogy gazdaságosan piacra termelni nagyobb gépesítettség mellett lehetséges. Családi gazdasági viszonyok között szabadföldi zöldségtermesztés esetében kisebb területen kénytelenek gazdálkodni, mert egy család nem képes ezeknél nagyobb földterületeket hatékonyan megművelni.

4.2.3.2. Professzionális és versenyképességi üzemméret zöldségtermesztés esetében

A mezőgazdasági termelő birtokmérete (minimum professzionális méret) a következőképpen alakul $150/293=0,51$ hektár. Ettől a méretkategóriától kezdve zöldségtermesztési ágazatban a családi gazdaság megfelelő bevételt tud generálni ahhoz, hogy gazdaságának fenntartása mellett bizonyos fejlesztéseket is képes legyen megvalósítani. A bővíthetőségi lehetőséggel megemelt (maximális professzionális méret) $540/293=1,84$, amit ebben az esetben 2 hektárra kerekítünk. Tehát szakirányú végzettséggel rendelkező mezőgazdasági termelő 0,51 és 2 hektár közötti földterületet művelhet szabadföldi zöldségtermesztés ágazatban.

15. táblázat Méretkategóriák szabadföldi zöldségtermesztés ágazatban

KATEGÓRIA	HOBBITERMELO	KÖZVETLEN TERMELŐ	PROFESSZIONÁLIS MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐ	REFERENCIAMÉRET FELETTI GAZDASÁG
Terület (ha)	0-0,35	0,35-0,9	0,51-2	2<

(Forrás: Saját szerkesztés)

A versenyképességi korlát a következőképpen alakul a modell alapján: $540/293=1,84$, felfelé kerekítve ez is 2 hektár. Fontos megjegyezni, hogy a kis földterület-különbségek, és a termelés kiegyensúlyozottsága miatt ezen az ágazaton belül területérzékenyebb szabályozást szükséges alkalmazni a versenyképes nagyságú területen foglalkozó gazdaságok bővítésére. Bár ez szintén összterületfüggő, mert ha sok kisebb területen foglalkozó gazdaság tud bővülni, úgy mindenképpen ezek fejlődésének kell elsőbbséget élveznie. Amennyiben a szabadon álló földterületeket referenciaméret feletti gazdaságok kívánják aktiválni, úgy komolyabb üzleti modell bemutatása nélkül is engedélyezhető a bővülés. A szabadföldi zöldségtermesztés méretkategóriáit a 15. táblázat szemlélteti.

4.3. Területalapú foglalkoztatottság

Pusztán a birtokstruktúra átalakításával, azaz a meglévő területek használati jogának „újraosztásával” mérsékelni lehet egy vidéki település, de akár egy egész kistérség egyik legfőbb mutatószámát, a munkanélküliségi rátát. Mint az általánosságban elmondható, itt is nagy jelentőségű a fizetéskiegészítésként vagy önellátásként működtetett gazdaság. Hajdúnánáson a lakosság 4,1%-a foglalkozik mezőgazdasággal valamilyen szinten, ami a jelenlegi birtokstruktúra szerint 738 embert jelent. Az olasz és francia szabályozási rendszer alapján átszámított új struktúra jó eséllyel növelheti a foglalkoztatottság számát úgy, hogy életképes és versenyképes birtokok egyaránt jelen vannak a rendszerben. Természetesen az új birtokstruktúra nem mutat majd olyan duális képet, mint a magyar átlag, illetve az a helyzet, ami Hajdúnánáson is jelenleg fennáll.

Társadalmi hasznosság szempontjából jobb hatással van a vidéki népességre és a területhasználatra, ha a földek nagy részét egyéni-családi gazdaságok művelik a társas vállalkozások ellenében. Ezzel amellet, hogy a foglalkoztatás kielégítő szinten marad, elkerülhető egyes területek gazdasági leszakadása is. Hiszen ha sok nagyméretű gazdaság működik a mezőgazdaság összes ágazatán belül, akkor a kisebb területekkel rendelkező tradicionális termelők helyzete ellehetetlenül. Területi leszakadásról azért beszélhetünk, mert vannak az országnak olyan térségei (Észak-Magyarországi régió egyes vidékei), ahová nagy

gazdasági vállalkozások nem telepítenek üzemközpontot. Viszont az általuk előállított termékek ára (a termelési költségek alacsony szintje miatt) országos szinten ellehetetleníti a nem közvetlen környezetükben működő üzemeket is.

4.4. Az új birtokstruktúra-modell alapja

A magyar birtokpolitikai célokat figyelembe véve (egyéni-családi gazdaságok földhasználati aránya 80%, társas vállalkozások 20%) alakítom ki az új hajdúnánási birtokstruktúrát. A GSZÖ 2013-as Hajdú-Bihar megyei statisztikái alapján a szántóföldi növénytermesztés 96,1%-át, a gyümölcsstermesztés 2,4%-át, míg a szabadföldi növénytermesztés az összes terület 1,5%-át foglalja el (a számítás folyamán az ezen ágazatokon kívül működő területeket levontam az összes területből, így a százalékos megoszlás a három vizsgált ágazat egymáshoz való viszonyát fejezi ki). Fontos megjegyezni, hogy az új üzemszabályozás nem változtatja meg az új földtörvény tulajdonszerzési és birtokhasználati maximumát, de hogy kielégítően működhessen a modell, úgy felül kell írnia azt. Erre lehetőség is van, hiszen az Fftv. jelenleg is tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést:

„1. § (2) Külön törvény a mezőgazdasági üzemek tulajdoni-, és használati viszonyainak sajátosságaira tekintettel, az e törvényben foglaltaktól eltérő szabályokat is megállapíthat a föld és a hozzátartozó mezőgazdasági felszerelés tulajdonjogának, használatának üzemi hasznosítás céljából történő megszerzésére.”

Így a szabályozás szintén jobban hajaz a francia példára, ahol a földhasználat, nem pedig a tulajdonlás számít. Ezen a példán tovább haladva, hiába van egy magyar magánszemélynek 300 hektár szántója. Ha rendelkezik szakirányú végzettséggel és összes bevételének minimum 50%-át a mezőgazdasági üzeme adja, sem művelheti meg az összes területét, amennyiben a túl nagy gazdálkodási mérete más gazdák fejlődési esélyeit veszélyezteti a környéken. Így kénytelen lesz saját tulajdonában lévő területeit más gazdáknak haszonbérbe adni. Ez természetesen új támogatási rendszert is kíván, ahol nem a földtulajdonos, hanem a földhasználó egyben, a teljes üzemére veheti fel a mezőgazdasági támogatást.

Az új modellben, ami Hajdúnánás mezőgazdasági területéből áll (levonva a nem vizsgált ágazatokon belül művelt földeket) 10.010 hektár, melynek 96,1%-a (9615 hektár) szántó, 2,4%-a gyümölcstermő (245 hektár) és 1,5%-a zöldségtermő (150 hektár) terület. Ezeket a területeket kettéosztom a magyar birtokpolitikai célok szerint.

16. táblázat Gazdasági szervezetek és egyéni gazdaságok által művelt területek

ÁGAZAT	GAZDÁLKODÁSI FORMA	TERÜLET HA (80-20% ARÁNY)
Szántóföldi növénytermesztés	Gazdasági szervezetek	1923
	Egyéni gazdaságok	7692
Gyümölcsstermesztés	Gazdasági szervezetek	49
	Egyéni gazdaságok	196
Szabadföldi zöldségtermesztés	Gazdasági szervezetek	30
	Egyéni gazdaságok	120

(Forrás: Saját szerkesztés)

Az egyszerűség végett a modell kialakítása közben a referenciaméret feletti gazdaságokat gazdasági szervezetként kezelem, eltekintve attól, hogy egyéni gazdálkodó is gazdálkodhat referenciaméret felett. Az egyszerűsítő feltétel figyelembevételével a magyar birtokpolitikai cél szerinti „kívánatos megoszlást” a 16. táblázat szemlélteti.

Az egyéni gazdaságokon belül a hobbitermelő, a közvetlen termelő és a mezőgazdasági termelő 1/3-1/3-1/3 arányban oszlik meg. A szabályozás nem terjed ki arra, hogy milyen arányban szükséges jelen lennie 1-1 üzemkategóriának, ezért használom a legkézenfekvőbb eloszlást. A kialakított birtokstruktúrában az egyes gazdaságkategóriák megoszlását a 15. táblázat szemlélteti.

17. táblázat Egyes üzemkategóriák mennyisége

A KATEGÓRIÁK SZABÁLYAI ÉS MÉRETE	SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNY- TERMESZTÉS	GYÜMÖLCS- TERMESZTÉS	SZABADFÖLDI ZÖLDSÉG- TERMESZTÉS
	üzem (darab)		
Hobbitermelő = 104 munkanap/év alatti méret (saját maga számára termel)	256	65	228
Közvetlen termelő = 104 - 270 munkanap/év közötti méret (legalább eltartóképes, vagy életképes üzemméret)	73	19	64
Professzionális mezőgazdasági termelő = 150 - 540 munkanap/év közötti mérettel és szakirányú végzettséggel rendelkezik (életképes üzemméret)	39	11	32
referenciaméret feletti gazdaság = 540 munkanap/év feletti méret, szakirányú végzettséggel rendelkezik és összes bevételének minimum 50%-át az üzem adja. (versenyképes üzemméret)	19	6	15

(Forrás: Saját szerkesztés)

Az egyéni gazdaságok (hobbitermelő, közvetlen termelő, mezőgazdasági termelő) esetében a területi intervallumaik ágazatonkénti középértékével számoltam. A referenciaméret feletti gazdaságoknál pedig a belépő értékkel, azaz a referenciamérettel.

Az új birtokstruktúrában 10.010 hektáron összesen (17. táblázat) 827 termelő egység működik, amiből 549 hobbitermelő, 156 közvetlen termelő, 82 mezőgazdasági termelő és 40 referenciaméret feletti gazdaság. Az új szabályozás szerint az összes üzem 34%-a minimum életképes mérettel rendelkezik. Az összes területből (10.010 hektár) 8008 hektár egyéni gazdaságok, illetve hobbitermelők által művelt.

4.5. A vizsgálat eredményeinek bemutatása

18. táblázat Új birtokstruktúra

ÜZEMMÉRET	DB (GAZDASÁG)	ARÁNY	BIRTOKOLT TERÜLET (HA)	ARÁNY
Hobbi	549	66%	2722	27%
életképes-professzionális	238	29%	5258	53%
referenciaméret feletti	40	5%	2002	20%

(Forrás: Saját szerkesztés)

Az új modell (18. táblázat) már sokkal kiegyensúlyozottabb képet mutat Hajdúnánás eredeti birtokstruktúrájánál. Amíg a valóságban a 100 hektárnál nagyobb területű nagyüzemek aránya az összes termelőhöz képest 5%, míg az összes terület 55%-át művelik, addig az új helyzetben arányuk szintén 5%, ami mellett az összes terület mindössze 20%-át tartják művelésben.

Az újonnan kialakított birtokstruktúrát nem lehet magától értetődően összehasonlítani, a fölterület alapján számolt valós struktúrával. Ugyanis a magyar statisztikák kifejezetten a földművelés alá vont területek alapján határolják be az egyes üzemeket méretkategóriákba, míg az új hibrid modellben nem a terület, hanem a munkaerő-lekötés a döntő szempont. Emiatt, amit a magyar módszertan nagyüzemnek hív (pusztán területméret alapján), azt a modell szerint referenciaméret felettinek tekintem, eltekintve attól, hogy ebben a kategóriában a 9 hektáros almaültetvény is szerepel. A magyar szemlélet szerinti középirtok számomra az életképes, professzionális üzemméretnek felel meg, míg a kisbirtokok a hobbitermeléssel összeegyeztethetők.

Az új struktúrában láthatóan a közvetlen termelők és a mezőgazdasági termelők művelik a terület nagy részét. Véleményem szerint ez kielégítő, hiszen ezek az üzemméretetek professzionálisak, de minimum életképesek a szabályozásban. A hobbitermelők viszonylag nagy aránya a termelésben semmilyen problémát nem okoz a modellben. Ezek a gazdaságok nem számottevő mennyiségben termelnek piacra, szinte csak saját célt szolgálnak, működésük nincs is külön szakmai feltételekkel szabályozva a modellben.

Az új, úgynevezett mérsékelt duális birtokstruktúra hosszútávon fenntartható és fejleszthető, a kisebb számú gazdaság nem minden esetben járhat csökkenő foglalkoztatottsággal. Hajdúnánáson 2014-ben 911 magánszemély és gazdasági társaság adta be igényét területalapú támogatásra, az új rendszerben 827 „üzem” lenne jogosult igényelni azt. Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy a foglalkoztatottsági helyzet nem változik érdemi szinten, viszont a mutató komolyabb változása nélkül jött létre egy új, sokkal

hatékonyabb szerkezet. A gazdaságszám változásának (911-ről 827-re csökkenés) több oka is lehet. Lehetséges, hogy a jelenlegi struktúrában egy üzemhez több gazdálkodási forma is köthető. Egy adott magánszemély, mint őstermelő, és mint családi bt. is jelen van a rendszerben, holott egy területen azonos termelést folytat. Ebben az esetben az üzemazonosság elvének tisztító hatása jól látható, mert ezeket a kettősségeket hatékonyan kiszűri. Másik eshetőség szerint az új szabályozással az átlag birtokok mérete emelkedett, ennek hatására kevesebb üzem jelenik meg azonos méretű területen.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Véleményem szerint a kutatás jól kimutatja, hogy a magyar birtokstruktúrára teljes mértékben pozitív hatással lenne egy nyugati értelemben vett üzemszabályozás alkalmazása. A jelenlegi birtokpolitikai célokat figyelembe véve megszüntethetővé válna a jelenlegi, erősen duális, és emiatt szociálisan káros birtokstruktúra. Amennyiben a területkorlátozások mellett átvesszük az üzemekre alkalmazott további szabályozásokat, úgy a kialakult struktúra sokkal biztosabb és transzparensőbb lehetne. Megkönnyítené az adásvételi tranzakciók és az örökösödési helyzetek rendezését, és tovább nehezítené a spekulációs célú földvásárlásokat. Meglátásom szerint a vidéki térségek munkaerő-megtartó ereje is erősödne, tekintve, hogy az új rendszerben könnyebb olyan mezőgazdasági üzemet létesíteni, ami képes a biztosabb jövőképpel rendelkező családok gazdaságát fenntartani. Ehhez azonban a jelenleginél aktívabb és rugalmasabb hatósági ellenőrző tevékenység szükséges a birtokbővítések engedélyezése során. Az üzemméretekhez kötött különböző személyi feltételek pedig közvetetten a piacra szánt termékek minőségének javulását is hozhatja. A nagyobb, piacra termelő gazdaságok jelentős része (professzionális mezőgazdasági termelő, referenciaméret feletti gazdaság) legalábbközépfokú, szakirányú végzettséggel rendelkező személy vezetése alatt működne, ami mindenképpen pozitívum.

Fontos megjegyezni, hogy hazánk különböző statisztikai régióiban a földhasználat, a termelési szerkezet és ezáltal az átlagos birtokméret is eltérhet egymástól. A KSH területi statisztikai kimutatásai szerint például az Észak- és Dél-Alföldön elhelyezkedő gazdaságok rendszerint nagyobb területűek, mint egy dél-dunántúli átlagos birtok. Így a munkaerő-lekötési együtthatókat – a nyugat-európai mintákkal összhangban – lehet, hogy érdemes lenne Magyarországon is *regionális szinten* szabályozni, kialakítva egy olyan komplex és speciális rendszert, ami a helyi viszonyokat figyelembevéve a lehető leghatékonyabb birtokstruktúrát hivatott létrehozni.

Az új szabályozás bevezetésével egy teljesen új nyilvántartási adatbázist is szükséges kialakítani. Az üzemi leltár tartalmazza a gazdálkodási ágazatot (növénytermesztés, zöldségtermesztés, gyümölcstermesztés, vegyes stb.) az üzemhez tartozó földterületek adatait és összterületét, a rendelkezésre álló géppark fontosabb ismérveit (típus, kapacitás), valamint a tulajdonos magánszemély vagy gazdasági társaság, mint üzemtulajdonos nevét. Fontos az üzemazonosság elvének érvényesítése, azaz egy üzemhez csak csak egy magánszemély vagy gazdasági szervezet köthető, de egy személyhez több üzem is tartozhat. Az üzemi leltár

valójában az egység „tulajdoni lapja”, az azon szereplő erőforrások egy forgalmi egységet képeznek, külön-külön nem értékesíthetőek. Ha a gazda egy adott gépét el kívánja adni, megteheti, amennyiben az eladás szándéka egy hasonló gép beszerzése, vagy a termelési szerkezet módosítása. Ezeket a változásokat az üzemi leltárban naprakészen vezetni kell.

Amennyiben az így kialakított üzemi leltár az egy gazdasági célt szolgáló erőforrásokat fogja össze, úgy a jövőben az egyes üzemekre jelzálogjogot lehetne alapítani egy esetleges hitel fedezeteként. Ez Magyarországon jelenleg nem megoldott probléma, pedig egy üzem erőforrsainak teljes értéke megfelelő bitosítéku szolgálhat egy esetleges nagyobb összegű fejlesztési hitelhez, amihez a gazda személyes ingatlana valószínűleg nem nyújtana elég fedezetet.

A kialakított üzemméret-szabályozás mellett sok más egyéb szabályt is érdemes átvenni az európai uniós tagállamok rendszereiből. Mint például az olasz szabályozásból a kutatásomba is átemelt (részben átalakított) szabályt, mely szerint a mezőgazdasági termelőnek rendelkeznie kell mezőgazdasági szakirányú végzettséggel, illetve a versenyképes méretű üzem vezetőjének az előző kritériumon felül éves bevételének minimum 50%-át kell, hogy az üzem szolgáltatassa. Ezek a szabályok Magyarországon jelenleg a földtulajdonszerzés feltételei, ami szintén azt a filozófiát erősíti, hogy a földtulajdonlást kell szabályozni a földhasználattal szemben. Véleményem szerint azonban sokkal ésszerűbb, ha földhasználat alapján szabályozzuk az üzemeket.

A francia szabályozás alapján fontos lenne megállapítani a felosztási küszöböt, hogy az egyes üzemek életképessége biztosítva legyen. A gyakorlatban ez azt jelentené, hogy egy üzemet csak akkor lehetne felosztani több üzemmé, amennyiben a tagolás nem veszélyeztetni az újonnan kialakuló egységek életképességét. A felosztáshoz szükséges igazolni, hogy minden új, különálló üzem rendelkezik azon termelési tényezőkkel (elegendő terület, géppark), melyekkel megfelelő színvonalon folytatható tovább a gazdálkodás. A felosztási küszöb az egyes ágazatonként megállapított minimum közvetlen termelői birtokméret lehetne (szántóföldi növénytermesztés: 20 ha, gyümölcsstermesztés: 2 ha, szabadföldi zöldségstermesztés: 0,35 ha). Ebből látszik, hogy a közvetlen termelő kategóriában működő üzemeket felosztani nem lehet, mert maximális birtokméretük nem elégséges ahhoz, hogy az így keletkező új, üzemek életképesek maradjanak.

A francia üzemszabályozásból továbbá (kisebb átalakítással) átvehető szabály, hogy azok a nyugdíjasok, akik már üzemüket fiatalabb gazdának (lehetőleg egy családtagnak) átadták,

földterületük egy részét saját hasznosításra megtarthatják, mint megélhetésüket elősegítő földrészlet (*parcelle de subsistance*). A francia szabályozás szerint ez legfeljebb 1/5 SMI nagyságú földterület lehet, az általam elkészített rendszerben ez jelenthetné a gazdálkodásból kivonulni készülők üzemméretének maximálisan 1/5 részét, amennyiben ezzel a területkivonással az üzem területe nem csökken az eltartóképes méret alá. Egyéb esetben csak akkora területet vonhat ki a nyugdíjba vonuló gazda, ami még nem veszélyezteti az átadott üzem fennmaradását.

Az öröklés „problémájára” egy lehetséges megoldást szintén az olasz szabályozás nyújthat. Országunkban a hagyaték öröklésének kérdései komoly gondot okoznak a mezőgazdasági földek szemszögéből. Ugyanis a jelenlegi törvényes öröklési renden alapuló szabályozás hatására folyamatosan aprózódik a földtulajdoni struktúra. Ezért fontosnak tartom, hogy egy családi üzem a tulajdonos esetleges elhalálozása után is egyben maradjon. Az alapvető különbség a magyar családi gazdasághoz képest, hogy az olasz családi vállalkozáshoz vagyoni jogi szabályok is kapcsolódnak. Egy családtag vagyónrészének eladása esetén a többi családtagot elővásárlási jog illet meg. Az öröklés során pedig az üzemvezetői jogokra a család azon tagja, aki életvitelszerűen kívánja tovább folytatni a gazdálkodást opciós jogot érvényesíthet. Az opciós jog lényege, hogy ilyenkor a családtag kérheti, hogy a hagyatéki eljárás folyamán neki ítéljék az egész üzemet, természetesen a többi családtaggal megfelelően elszámolva. Ez a lehetőség elősegíti az akár egy egész élet munkájának eredményeként kialakított üzem egybentartását.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatás célja egy működőképes üzemszabályozási modell kialakítása Hajdúnánás város területén, a francia és olasz szabályozási minták felhasználásával. Fontosnak tartom, hogy Magyarországon nyugati értelemben vett üzemszabályozás alakuljon ki, ami által megkönnyíthető az életképes üzemek alapítása, melyek képesek családokat ellátni, vagy kisegíteni mindennapjaikban. A mezőgazdasági struktúrát transzparansebbé, az adásvételi, öröklési ügyeket kezelhetőbbé tenné.

A pályamunka első felében bemutatom a téma elméleti hátterét, azaz, hogy Magyarországon eddig milyen elképzelések születtek az agrárüzem értelmezéséről és annak esetleges szabályozásáról. A témával többen is foglalkoztak már, de a kutatások nagy része ágazati költség-jövedelem szemléletű, és eddig kevesen foglalkoznak az agrárüzemmel, mint dologösszességgel. Ez azért fontos, hogy megakadályozható legyen a kialakult üzemek felesleges szétosztása.

Részletesen bemutatom az új fölforgalmi törvény földtulajdon-szerzési szabályait, amiket össze is hasonlítok a már nem hatályos termőföldről szóló 1994. évi LV. törvénnyel. Ezeket a szabályokat a kutatás egyes pontjain szembeállítom az általam elkészített szabályozási modellel, ugyanis a fölforgalmi törvényeink inkább földtulajdon, míg saját modellem elsősorban földhasználat-szemléletű. Ezzel összefüggésben vázolom a magyar birtokpolitikai célokat is.

A pályamunka szakirodalmi áttekintésében részletesen bemutatom a francia terület- és az olasz munkaerő-lekötés alapú üzemszabályozás rendszerét. Ezek álláspontom szerint kiemelkedő fontosságúak, melyek mentén alakítom ki a saját hibrid szabályozási modelletem, amit a kiválasztott településre, Hajdúnánásra nézve alkalmazni is fogok. Itt mutatom be Hajdúnánás jelenlegi birtokstruktúrájának és üzemi viszonyainak sajátosságait, melyek kiindulópontul szolgálnak. A kutatás kitér a vizsgált település foglalkoztatottsági adataira is, mert fontosnak tartom, hogy az új struktúra több embert legyen képes foglalkoztatni a jelenlegi helyzethez képest.

Az olasz-francia hibrid modellt az eredmények fejezetben mutatom be részletesen. Vázolom azt a négy üzemkategóriát, amelyek a modell gerincét képezik. Meghatározom a hobbitermelő, a közvetlen termelő, a professzionális mezőgazdasági termelő és a referenciaméret feletti gazdaság pontos definícióit. A későbbiekben ezeket az üzemméret-

kategóriákat vizsgálom szántóföldi növénytermesztés, gyümölcsstermesztés és szabadföldi zöldségtermesztés ágazatokon belül.

A vizsgálat egyes lépéseinek bemutatásánál a négy, korábban kialakított méretkategóriát az egyes ágazatokon belül mutatom be. Itt készítem el az egyes ágazatokhoz a hozzájuk tartozó üzemméret-intervallumokat. A számolási tematika egységes, a képletekben használt változók viszont az olasz szabályozás alapján ágazatonként különbözőek (az eltérő munkaerő-igényük miatt). Így a munkaerő-lekötés szemlélettel a különböző profilú üzemek összehasonlíthatóak lesznek.

A kialakított üzemméretek segítségével a magyar birtokpolitikai célokat figyelembe véve elkészítem Hajdúnánás új (elméleti) birtokstruktúráját, ahol a földhasználati arány 20% a gazdasági szervezetek és 80% a magángazdaságok javára. Az itt kapott eredmények bizonyítják, hogy a nyugati példára kialakított szabályozás jó hatással van a vizsgált település mezőgazdaságára. Több életképes üzem van jelen az új rendszerben, a középbirtokosok területhasználati fölényével egyetemben. Az új struktúra nem duális jellegű, hanem az életképes és professzionális üzemméreteket (középbirtokok) vannak területhasználati fölényben.

A következtetések és javaslatok fejezetben összegzem, hogy a kialakított hibrid modellnek milyen további (egyres esetekben részben átalakított) szabályozási elemeket kell átvennie, illetve alkalmaznia a stabil működéshez.

7. IRODALOMJEGYZÉK

1994. évi LV. törvény a termőföldről. (1994). Budapest, www.njt.hu.

2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról. (2013). Budapest, www.njt.hu.

Dorgai, L., Kamarásné, N. H., Kapronczai, I., Popp, J. (2004). *A magyarországi birtokstruktúra, a birtokrendezési stratégia megalapozása*. Budapest: Agrárgazdasági kutatóintézet.

Hajós, L. (2005). *A mezőgazdasági temrelés gyakorlatának alapismeretei*. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház Rt.

Harangi-Rákos, M. (2013). Gazdaság szerkezet alakulása az EU-ban, különös tekintettel Magyarországra. *Gazdálkodás*, 113-127.

Hajdunanas.hu. (2012. 11). Letöltés dátuma: 2014. 09 04, forrás: <http://www.hajdunanas.hu/documents/ivs.pdf>

Kapronczai, I. (2010). A földbirtok-politika választ igénylő kérdései. *Gazdálkodás*, 191-201.

Kapronczai, I. (2014). Agrárgazdaságunk jelene és jövője. *Gazdálkodás*, 95-118.

Kovács, T. (2006). *Az egyéni mezőgazdálkodás és területi különbségei Magyarországon*.

Kurucz, M. (2012). *Az új földtörvény vitaanyaga*. Budapest: Vidékfejlesztési Minisztérium.

Nábrádi, A., Pupos, T., Takácsné, K. G. (2007). *Üzemtan I*. Debrecen: Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma.

Orlovits, Zs., Dr. Kovács, L. (2014a). *A termőföldforgalom és- használat jogi szabályozása*. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház Zrt.

Orlovits, Zs., Nagyné, K. D. (2014). *Agrárjog*. Gödöllő: Szent István Egyetem.

Orlovits Zsolt – Kovács László (2014b): *Nyugat-európai modellek és a magyar implementáció lehetőségei a mezőgazdasági üzemszabályozás területén* In: XIV. Nemzetközi Tudományos Napok, Gyöngyös Konferencia Kiadványa 1197-1206. pp. (CD-kiadvány, ISBN 978-963-9941-76-2)

Szücs, I. (2003). *Birtokviszonyok és a mérethatékonyság*. 224 p. Gödöllő: AGROINFORM Kiadó és Nyomda Kft.

Varga, É. (2014). Törpegazdaságok Magyarországon és az Európai Unió déli tagországaiban. *Gazdálkodás*, 119-128.

VM, (2013). *2013. évi CXXII. törvény indokolása*. 26 p. Budapest: Vidékfejlesztési Minisztérium.